

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

120240

2

120240

2

BALTAZAR HACQUET

PRVI RAZISKOVALEC NAŠIH ALP

SPISAL JOSIP WESTER

1954

PLANINSKA ZALOŽBA

deluje kot strokovna komisija v okviru

PLANINSKE ZVEZE SLOVENIJE

v Ljubljani, Likožarjeva ulica št. 12, tel. 22-553.

Njen založniški program je načrtno zalaganje planinske literature za njeno članstvo.

NAŠI VELIKI PLANINCI

1. Jakob Aljaž — triglavski župnik
Spisal Janko Mlakar, din 120.—
2. Hacquet Baltazar (1739—1815)
Spisal Josip Wester
3. Stanič Valentin (1774—1847)
dr. Arnošt Brilej — Evgen Lovšin
4. Kadilnik France (1825—1908)
5. Frischauf Johannes (1837—1924)
6. Kocbek Fran (1863—1930)
7. Tuma Henrik (1858—1935)
8. Kugy Julius (1858—1944)
9. Prva predsednika SPD:
Orožen Fran (1853—1912)
Tominšek Fran (1868—1943)
10. Jug Klement (1898—1924)
dr. Vladimir Bartolin Zorko Jelinčič
11. Skupina čeških planincev
univ. prof. dr. Vladimir Murko
12. Naši gorski vodniki
Evgen Lovšin
13. Debelakova — Deržaj Mira Marko (1904—1948)
14. Oblak Jos. C. (1877—1951)
15. Seidl Ferdinand (1856—1943)
16. Pogačnik Jože, naš mladi planinski organizator
(1927—1951)
17. Mlakar Janko (1874—1953)
18. Brilej Arnošt (1891—1953)

PLANINSKE KARTE SLOVENIJE (merilo 1:75.000)

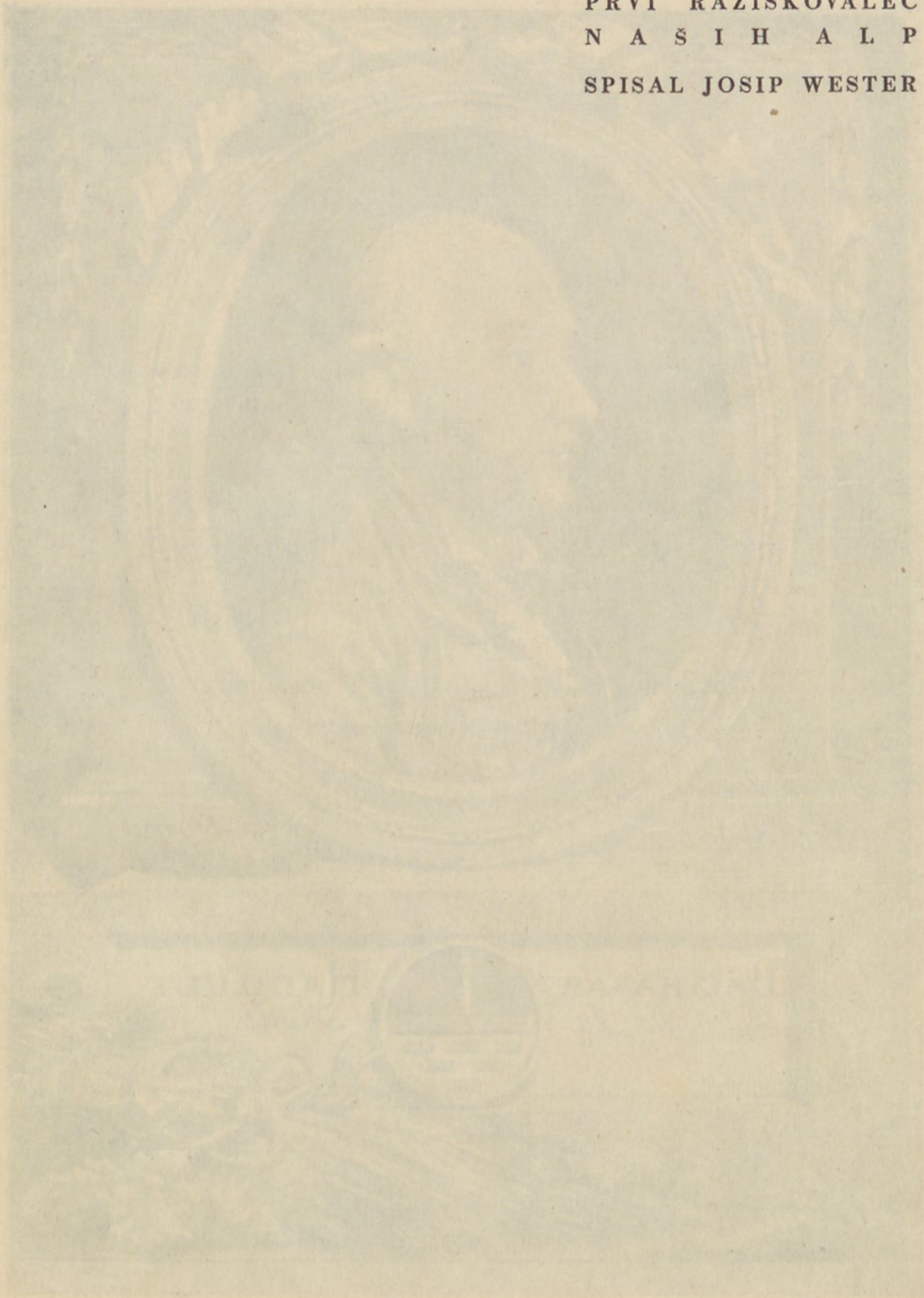
1. Julijske Alpe z vložkom 8 str. 160 din
2. Kamniške in Savinjske Alpe (izidejo v maju).
Serija se nadaljuje.

NASI VELIKI
BALTAZAR HACQUET

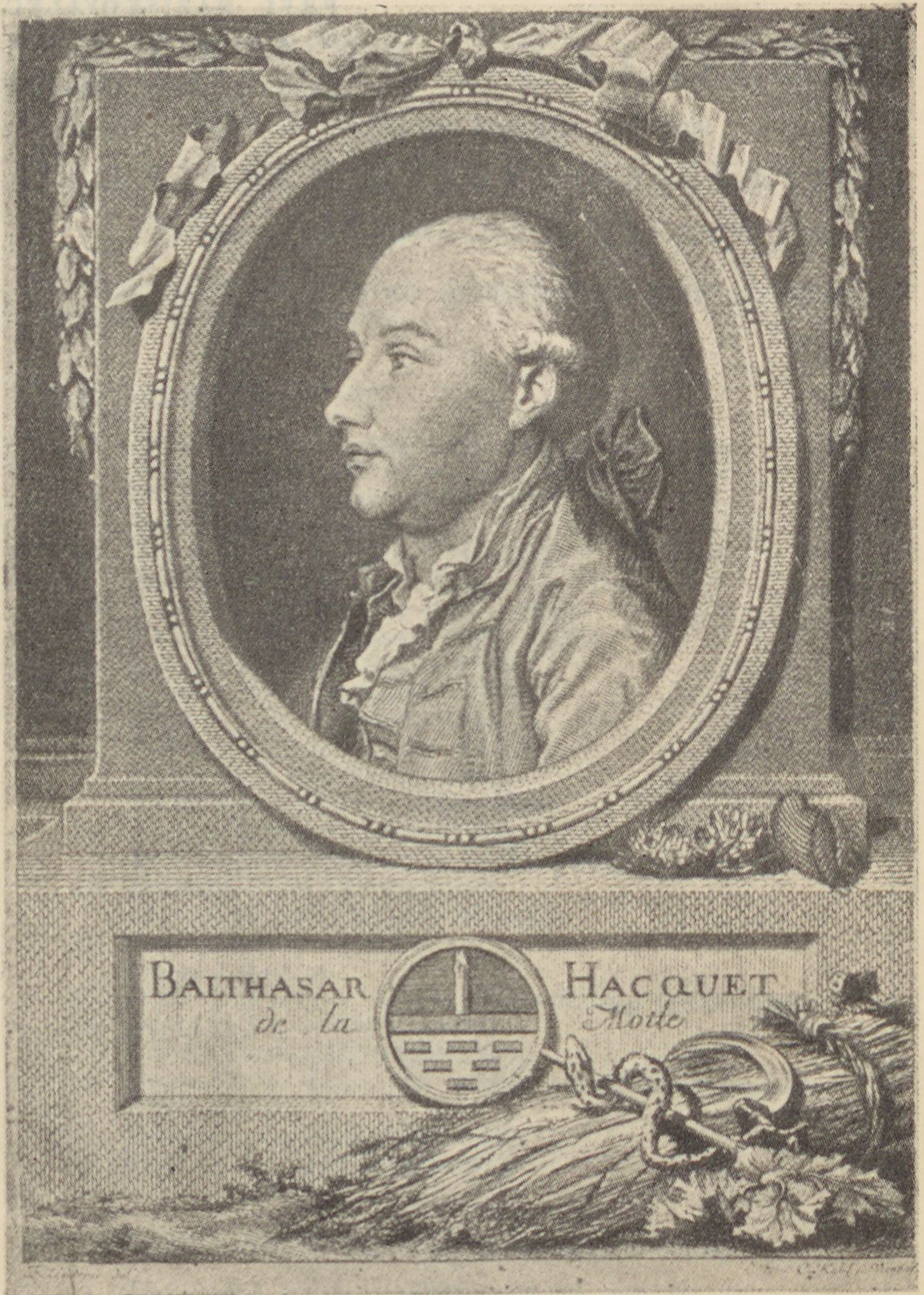
PRVI RAZISKOVALEC

N A Š I H A L P

SPISAL JOSIP WESTER

Baltazar Hacquet
Prvi raziskovalec naših alp
Spisal Josip Wester

Baltazar Hacquet
Risba: F. Linderer, bakrorez: C. Kohl

NAŠI VELIKI PLANINCI

2

To delo smo izdali in založili
v počastitev

III. skupščine Planinske zveze Slovenije
v Mariboru pod zelenim Pohorjem
v dneh 3. in 4. aprila 1954.

NAŠI VELIKI PLANINCI

COPYRIGHT PLANINSKA ZVEZA SLOVENIJE
V LJUBLJANI (JUGOSLAVIJA)

Evid. št. založbe: 3

BALTAZAR HACQUET
PRVI RAZISKOVALEC NAŠIH ALP

S P I S A L
JOSIP WESTER

Z 9 SLIKAMI

LJUBLJANA
1 9 5 4

120240

VSEBINA

UVODNA BESEDA	7—10
Prvo poglavje:	
Hacquetovo življenje in delo. Po avtobiografiji	11—17
Drugo poglavje:	
Hacquet o sebi in svojem delu. Posnetki iz njegovih spisov	17—29
Tretje poglavje:	
Hacquetovi spisi, uporabljeni v pričujoči monografiji	29—30
Četrto poglavje:	
Spisi o Hacquetu:	
a) V slovenskem jeziku	30
b) V nemškem jeziku	30—31
Peto poglavje:	
Izbor iz Hacquetovih potopisov	
1. Nanos — Golak — Sveta gora	31—33
2. Bohinj	33—36
3. Triglav	36—44
4. Bled	44—46
5. Iz Kranjske gore v Trento	46—47
6. O Ziljanih	47—50
Šesto poglavje:	
Navodila, kako je treba pohode na gore pripraviti in uravnati	
1. O telesni postavi	50—51
2. Kake lastnosti imej gorohodec in česa lahko pogreša	51
3. Kako bodi gorohodec oblečen	52
4. Oprema za gorske pohode	52—53
5. Oskrba na potovanju	53
6. Kaj je še treba za hojo na gore	53—54
7. Kdaj in kako naj se hodi na gore	54—55
Opombe	56—61
Sklepna beseda	62—63

Seznam slik

1. Baltazar Hacquet	2
2. Idrija v Hacquetovi dobi	13
3. Osrednji del Kranjske z Grintavci	19
4. Julijske Alpe in Karavanke s slovensko Koroško	21
5. Bohinjsko jezero	33
6. Dolina Triglavskih jezer	35
7. Triglav z Velim poljem	41
8. Blejsko jezero	45
9. Sv. Štefan v Ziljski dolini	49

120240

02248/1954

UVODNA BESEDA

Zanimanje za alpski svet je vzniknilo v prvi polovici 18. stoletja v tipični alpski deželi, v Švici. Tam je Joh. Jak. Scheuchzer (1672—1733) kot prvi znanstvenik prehodil in z barometrom izmeril več visokih gora ter svoje izsledke opisal v knjigi »Itinera alpina«. Albrecht Haller (1708—1777) je v poučni epopeji »Die Alpen« opeval veličastje gorskega sveta, ne da bi bil sam zavzel kak višji vrh svoje domovine. Svoj vzpon na Stockhorn (2192 m) v Bernskem predgorju omenja kot »grozljivo in vratolomno podjetje«. Jean Jacques Rousseau (1712—1778) je orisal v glasovitem romanu »La nouvelle Héloïse« (Nova Heloiza) moža, ki ga je mržnja do omledne raznežene rokokojske kulture gnala v naročje narave, v samotni planinski svet. In četrti Švicar, ki se je proslavil kot pionir alpinistike, je Horace Bénédict de Saussure (1740—1799). Svoje visokogorske pohode je opisal v znameniti knjigi »Voyages dans les Alpes«. Dne 3. avgusta 1787 je zavzel vrh Mont Blanca in z barometrom ugotovil njega višino, ko sta ga bila kot prva zmagalca leto dni prej prehitela rojaka Balmat in dr. Paccard.

Medtem ko so se tedanji alpinisti zanimali zlasti za rastlinstvo — pri nas Jan. Ant. Scopoli — se je v drugi polovici 18. stoletja začelo upeljavljati proučevanje tektonike, nastanka in sestave zemeljske skorje. Geološko raziskovanje je zasnoval Francoz G. L. Buffon (1707—1788), kot samostojno znanstveno stroko pa ga je upeljavil nemški učenjak A. G. Werner (1750—1817), profesor v Freibergu na Saksonskem.

Tej novi znanstveni panogi, geognoziji in oriktografiji (kamno- in rudninoslovju), je posvetil svoje življenjsko delo tudi Baltazar Hacquet,¹ ki je skozi 20 let bival in deloval v kranjski deželi, najprej kot rudniški kirurg v Idriji (1766—1773), nato pa kot profesor anatomije in porodništva v Ljubljani (do 1787). Dasi po svojem rojstnem kraju Francoz iz Bretanje, se je povsem uživel v novo okolje in je ves prosti čas, zlasti poletne mesece službenega odmora, posvetil raziskovanju gorstva ne samo na Kranjskem in v Istri, ampak tudi po sosednih deželah. Predvsem se je zanimal za kamenstvo in rudništvo, obiskal je vse rudnike in je kritično

premotril njih obratovanje. Izredno pozornost je posvečal tudi planinski flori, da je tako popolnjeval Scopolijeve izsledke. Med ljudstvom je pozorno opazoval narodne običaje, ljudsko nošo in gospodarsko delo. Kot francoski prosvetljenec je ostro obsojal praznoverje kmečkega ljudstva in je bil nenehno v nasprotju z nižjo duhovščino, ki ji je upravičeno očital zaostalost v splošni naobrazbi.

Hacquet je svoja potovanja in dognanja opisal v številnih knjigah in krajših spisih večidel v nemškem jeziku, mestoma v precej okornem, zverženem slogu. Temu se ni čuditi, saj se je nemščini priučil šele v poznejših letih, ko je prišel za sedemletne vojne v Nemčijo, nato pa v Avstrijo. Spis o kranjski planinski flori je objavil v latinskem jeziku, krajše publikacije pa razen v nemščini tudi v latinskem, francoskem in italijanskem jeziku. Razmerno malo je pisal o svoji učni stroki, o zdravstvu. Vsekakor mu pritiče glavna zasluga kot prirodoslovcu, a tudi kot etnografu in folkloristu. Namen pričujoče knjige je ta, da ga spoznamo kot odkritelja in raziskovalca naših gora.

Hacquetu je bil stanovski tovariš in osebni prijatelj Jan. Ant. Scopol i (1723—1788), rudarski lekar v Idriji, ki ju je družilo zanimanje za rastlinstvo. Starejši sodobnik mu je bil Jan. Žiga Popovič (roj. 1705 v Arclinu pri Celju, umrl 1774 v Perchtoldsdorfu pri Dunaju), slovenski polihistor, ki je v znameniti knjigi »Untersuchungen vom Meere« (1750) poleg prirodoznanskih dognanj objavil tudi jezikoslovna razmotrivanja, kritične opazke in osebne spomine, slično kakor Hacquet v svojih spisih. Dasi sta si po znanstveni ambiciji, razboriti duševnosti in nemirnem življenju sorodni osebnosti in dasi je bilo obema torišče njiju delavnosti v Notranji Avstriji, vendar nista bila v osebni ali pismeni stiku. Nasprotno pa je Hacquetu drugoval kot prirodoznanski in folklorni raziskovalec Italijan Alberto Fortis (1741—1803), ki je v svoji sloveči knjigi »Viaggio in Dalmazia« (1774) razkril širnemu svetu takrat še benečansko Dalmacijo in njene otoke in običaje njih prebivalstva.

Hacquet je bil že za življenja deležen priznanja za svoje prirodoznansko delo. S kirurške stolice na ljubljanskem liceju so ga pozvali za profesorja prirodoslovja na univerzo v Lovu, od tod je prišel na univerzo v Krakovu. A da so ga tudi znanstveni krogi izven Avstrije visoko cenili, priča to, da so ga učenjaške družbe v Berlinu, Erfurtu, Frankfurtu ob Odri, Göttingenu, Halleju, Leipzigu, Florenci in Chambéryju imenovale za svojega člana. Njegove spise je poznal Goethe, ki v svojem klasičnem poto-

pisu »Italienische Reise« v zapisku z dne 7. septembra 1786, ko je bil došel do Karnendelskega gorovja, omenja, da le-to obstoji zgolj iz apnenca in da se vleče od Dalmacije do Sv. Gottharda in še dalje in da je Hacquet večji del tega gorovja že prepotoval.²

In kako sodi veliki mojster novejšega planinstva dr. Jul. K u g y o Hacquetu? »Lahko rečemo, da se zgodovina turistike v Julijskih Alpah kakor tudi zgodovina vzponov na njih vrhove pričenja z Baltazarjem Hacquetom. Kar je Saussure za Mont Blanc, to pomeni Hacquet za Triglav in dela tega vestnega in genialnega raziskovalca značijo trdni temelj v odkrivaljski zgodovini naše skupine. Hacquet je vršil svoja potovanja v službi znanosti in sam označuje kot svoj končni smoter, da se da iz narave poučevati« — tako odlično priznanje izraža Kugy našemu Hacquetu³. Resda se kaže Hacquet v svojih spisih vseskozi razumarskega človeka, ki z brižno raziskujočim pogledom opazuje prirodne pojave in z bistrim umom presoja znanstvene domneve, vendar poblisne tu in tam tudi žarek subjektivnega občutja. Zato Kugy upravičeno ugotavlja, da se v Hacquetovih sicer še preprostih orisih že pojavlja duh modernega turizma.

*

Ob stoletnici smrti Baltazarja Hacqueta (10. januarja 1915) je Muzejsko društvo za Kranjsko nameravalo izdati posebno številko svojega glasila »Carniole«. Uredništvo je bilo povabilo znanstvenike, da naj bi mu svoje članke doposlali najkasneje do 15. oktobra 1914.⁴ Medtem je izbruhnila prva svetovna vojna in delo za Hacquetovo spomenico je zastalo in izostalo. Društveni odbor je bil sicer uredništvo pooblastil, da sme izdati poljubno številko Carniole kot Hacquetov zbornik takrat, kadar bo ugoden čas za to. Ta ugodni čas pa ni več nastopil. Minila je prva, minila je druga svetovna vojna, ki je globoko prizadela tudi naš narod, in šele požrtvovalno tvegana osvobodilna borba mu je prinesla zaželeno osvobojenje, tako da se more sedaj na vseh kulturnih poljih samostojno udeleževati.

Planinska zveza Slovenije je zasnovala zbirko spisov planinskih piscev, v kateri naj tudi naš alpski prvoohodec, prvi znanstveni raziskovalec našega gorstva dobi pristojno mesto. Saj je v začetku prerodne dobe našega slovstva, ko je menih o. Janez Damascen Dev objavil prvi slovenski almanah »Skupspravljanje kranjskeh Pisanic od lepeh umetnost« (1779—1782), v katerem je Valentin Vodnik zapel svojo hvalnico o »Zadovoljnem Kranjcu«, ko je Anton Tomaž Linhart obelodanil še v nemškem jeziku

pesniško zbirko »Blumen aus Krain« (1780), v tej še dečji dobi slovenstva je bil Bretonec Hacquet že razgledan prosvetljenec, ki je svoji v nemškem jeziku v daljnem nemškem Leipzigu natisnjeni knjigi Oriktografije postavil na čelo kot vodilno geslo in posvetilo pomembne besede, tiskane v bohoričici:

Bres ufe shele eniga dobizhka, inu bres
nerefnize, ampak is sgol nagnenja to
povedati, kar se je vidilu inu skußfilu,
is Lubesni pruti eni dusheli tiga nar-
mogozhneishiga inu nar bel refsherieniga
Ludstva⁵ od tiga Stariga Sueita.

Trezno misleči razumnik Hacquet je bil tisti, ki je poudaril edino pravilno načelo, da naj se krajevna imena pišejo v domačem jeziku, kar je v svojih spisih in njim priloženih zemljevidih tudi dosledno uveljavil.⁶

In temu široko razgledanemu možu, znanstvenemu odkritelju naših planin in iskrenemu častilcu našega ljudstva naj odmenimo to knjigo, da opišemo v njej njegovo ahasversko menljivo, a plodovito življenje ter ga predočimo kot zaslužno osebnost, ki ji pri-
tiče ono častno mesto, kakršno mu je odkazal kulturni zgodovinar Avg. Pirjevec, ko ga je poleg Valvasorja in Žige Zoisa uvrstil v galerijo »Slovenskih mož«.⁷

Botanikom in mineralogom, geologom in montanistom, etnografom in folkloristom, medicincem in veterinarjem pa naj ostane častna naloga, da opišejo in ocenijo Hacquetovo mnogolično delo vsak na torišču svoje stroke.

V Ljubljani dne 1. marca 1953.

J. W.

Prvo poglavje

Hacquetovo življenje in delo

Po avtobiografiji

Baltazar Hacquet se je rodil menda l. 1739 (ali pa 1740) v mestecu Le Conquet, zahodno od Bresta v Bretanji. Kdo so mu bili starši, ni mogel nikoli dognati. Oče mu je bil bržčas visok aristokrat, ki je posredno skrbel za svojega sina in mu še pozneje tajno pošiljal gmotno podporo. Že v zgodnji mladosti ni imel stalnega bivališča, naučil pa se je brati in pisati v več jezikih. Pod tujim imenom so ga spravili kot eksternista v jezuitsko šolo v Pont-à-Mousson, kjer se je učil humanističnih predmetov in t. zv. jezuitske filozofije ter je dosegel celo doktorsko čast, ne da bi bil poslušal javna predavanja. Nato je prišel v Pariz, kjer je študiral zdravilstvo. L. 1755 je potoval v Španijo in Anglijo. Na povratku se je kot pomorščak na francoski fregati udeležil osvojitve Menorke.

L. 1757 se je vrnil v Francijo ter se nato kot dobrovoljec pridružil vojnemu pohodu v Nemčijo. Tu je prišel v angleško vojno ujetništvo, kjer so ga zaposlili kot kirurga. V metežu sedemletne vojne (1756—1763) je prišel zopet v roke svojim rojakom in je stopil kot kirurg v francosko vojaško službo. »Vedel sem, da moja pet čevljev visoka postava ne more doseči posebne sreče pri vojaštvu,« pripominja v svoji avtobiografiji, »in dasi sem bil zelo neveden v vzvišeni kirurški umetnosti, ki jo izvršuje že vsaka stara babnica, sem se vendar čutil za upravičenega isto delati.« — V bitki pri Krefeldu je zopet padel v vojno ujetništvo, kjer se je nato na pruski strani boril proti Moskvičanom. V vojnem vrvežu ga je zaneslo na Saksonsko, kjer so ga na češki meji ujeli Avstrijci. V korpusu generala Laudona bi bil v bitki pri Kunersdorfu (1759) skoraj izgubil vid, ki mu je ostal poslej nekam slaboten. Zimo 1759/60 je prebil na Saksonskem, kjer se je pričel zanimati za rudarstvo ter je obiskal rudnike v Freibergu in Altenbergu. L. 1760 so ga po krivem osumili nekega vojaškega zločina in bi bil moral biti ustreljen kakor njegov rojak stotnik Latouche. L. 1761 se je vrnil v domovino, kjer se je v bolnicah v Parizu in Montpellieru izpopolnjeval v zdravniški vedi. »Njegovemu narodu lastna nestalnost« ga je napotila nazaj k avstrijski vojski v Prago. Tu je v invalidski bolnici nastopil službo kot višji kirurg in učitelj anatomije ter je ostal tam do konca sedemletne vojne (1763). Tedaj so vse tuje zdravnike odslovili, čeprav so jim bili prej javno obljubili, da jih bodo za vse

življenje zaposlili v civilni službi. Pikro pripominja Hacquet v svojem zapisku: »Kdor besedam visokih oseb verjame, se čisto zmoti.« Ves razočaran se je odločil, da »za vedno zapusti krščanski svet« in se je preko Poljske napotil v Carigrad. Na poti preko Besarabije je zbolel za kugo, ki jo je srečno prestal, a oslabil mu je spomin. Malodušen in brez sredstev je opustil nadaljnje potovanje v Turčijo in krenil na Erdeljsko. Vedel je, da ima tam prijatelja, nekega francoskega polkovnika, ki mu je nudil vso pomoč. Poldrugo leto je ostal pri njem, da si je z mrzlimi kopelmi in z branjem knjig iz njegove bogate knjižnice okrepil oslabei spomin. Obiskal je rudnike v erdeljskem gorovju ter se nato preko Madžarske napotil na Dunaj. Tam je na univerzi leto dni poslušal predavanja iz medicine, fizike, mehanike in prava zato, da bi si ojačil spomin, ne pa, da bi se na predavanjih kaj naučil. Značilna za Hacquetovo samobitno miselnost je pripomba: »Nikdar se nisem nobene znanosti ne umetnosti učil z obiskom predavanj; onega malega, kar znam, si nisem pridobil po posredovanju kakega profesorja — razen nekaterih predavanj o anatomiji in eksperimentalni fiziki — temveč vse svoje znanje dolgujem edino le branju dobrih knjig.«

rič Za bivanja na Dunaju se je Hacquet seznanil s slovečim Holandcem Gerhardom van Swietenom, osebnim zdravnikom cesarice Marije Terezije. Kot vrhovni šef vsega zdravstva v Avstriji ga je van Swieten sprejel v državno službo in mu tako usmeril nadaljnjo življenjsko pot. Po njegovi želji ga je namestil kot rudniškega zdravnika v Idriji. Hacquet pravi v svojih zapiskih: »Izbral sem si Kranjsko zaradi prirodoznanstva in zaradi slovečega živosrebrnega rudnika, ki se tam nahaja, in to tem bolj, ker sem vedel, da živi tam slavní Scopoli.« Za to službo si je moral pridobiti še stopnjo učitelja kirurgije in porodništva, za kar takrat še ni bilo treba doktorske diplome.

Konec l. 1766 je nastopil službo v Idriji. Ker je bil dobil to mesto proti volji krajevne oblasti, je bil izpostavljen raznim neprilikam, vendar je ostal v Idriji celih sedem let. Zavest, da se mu je tu odprla nova panoga znanstvene delavnosti, je bila dovolj močna, da ga je vzlic njegovi »mladeniški nestalnosti« tamkaj priklenila. Že prvi teden po prihodu v Idrijo je v vnetljivem zraku podzemskih rovov izbruhnil ogenj, tako da se je mnogo rudarjev opeklo na vsem telesu. Kljub hudim opeklinam pa so po veččem prizadevanju zdravnika Hacqueta vsi okrevali.

Že prvo leto svojega bivanja v Idriji je porabil za botanične ekskurzije po bližnjem gorovju. Naslednje leto je prvič prehodil gorenjske Alpe, zimske mesece pa je izrabil za proučevanje montanistike in za prirejanje kemičnih poskusov. L. 1769 je potoval v Italijo, kjer je opazoval vulkanične pojave na Vezuvu in Etni. L. 1770 je v prirodoslovne namene prepotoval avstrijsko Primorsko in Dalmacijo, l. 1771 pa Koroško in Zgornjo Štajersko, kjer se je v Eisenerzu poučil, kako se tam pridobiva in kuje železo. Še isto leto je obiskal tudi rudnike na Madžarskem, kjer je doznal, kako pridobivajo tam žlahtne kovine. Ces. kmetijska družba v Ljubljani ga je l. 1772 sprejela za rednega člana, dve leti pozneje, ko je bil že v Ljubljani, je postal stalni tajnik

te družbe. Isto leto je prepotoval vso Dolenjsko. V glasilu Kmetijske družbe je objavil razpravo o boleznih rogate živine.

L. 1773, ko je bila razpuščena jezuitska družba, je bil Hacquet premeščen v Ljubljano kot javni profesor anatomije, fiziologije, kirurgije in porodništva; v tej službi je ostal do l. 1787. — Ob velikem požaru, ki je bil zajel ves šentjakobski okraj,¹⁰ je Hacquet utrpel veliko škodo, ko so mu zgoreli vsi spisi in vsa korespondenca z raznimi učenjaki. V biografskem zapisku pravi, da ni ničesar več imel, kar bi mogel še izgubiti. — Isto leto je prehodil Notranjsko in Istro. Rezko pripominja, da mu je jezuitska zavidnost preprečila, da bi bil izdal v tisku poročilo o tem potovanju. L. 1775 je potoval po ogrski Iliriji in obhodil del sosedne Turške, l. 1776 pa zopet Istro. L. 1777 je za voljo botaničnih raziskovanj prehodil vso Kranjsko.

Z l. 1778 se prične Hacquetovo visoko planinstvo s tem, da je prelezel vso vrsto Julijskih Alp z namenom, da bi zasnoval prvo litološko (kamnoslovno) karto tega gorovja. — Še isto leto je prehodil Zgornjo Koroško, Tirolsko in Salcburško, nazadnje še Dolenjsko in Gorjance. V avtobiografiji je pustil vrzel za l. 1779, ko je bil prvič zavzel vrh Triglava ter izmeril njega višino. L. 1780 je prepotoval Benečijo in del Hrvatske, l. 1781 pa Koroško, Furlanijo, Tirolsko; bil je tudi v Švici, na Bavarskem in Salcburškem.

Ob tej letnici Hacquet epizodično omenja obiske odličnih oseb, ki jih je sprejel za svojega bivanja v Ljubljani, »ne da bi se bil kdaj za to častilakomno prizadeval«. Tako ga je obiskala sestra cesarja Jožefa nadvojvodinja Marijana, »izredno pobožna dama z odličnim znanjem v mineralogiji«.¹¹ Isto leto (1781) sta ga počastila z obiskom tudi veliki knez Pavel, poznejši ruski car, in njegova soproga. — L. 1784 ga je zadela čast, da je sprejel obisk cesarja Jožefa II. Zanimivo je, kar sporoča Hacquet o tem »reformatorju človeškega rodu«: »Knez se je razgovarjal z menoj poldrugo uro v mojem kabinetu, kjer sem mu razložil, da bi mu mogel idrijski rudnik dajati en milijon goldinarjev dohodkov na leto, če bi se cena živega srebra znižala. Moj načrt se je izvršil in zadeva se je obnesla. Jožef je edini veliki mož, kar jih je imela avstrijska cesarska hiša. Čudež je, da je mogel doseči tako veličino vzlic slabi vzgoji, ki jo je v svoji mladosti prejel od preklemane duhovščine in nevednih vzgojiteljev. Kolika nesreča je za prizadevni del njegovega ljudstva, da ga je v cvetu let pobrala smrt, ne da bi bil mogel izvršiti svoj veliki reformni načrt!... Oj ljudje, naj vam nikdar ne pride na misel, da bi človeški rod reformirali, četudi bi bilo to še tako potrebno! Pomislite, da živi na zemlji 1000 milijonov glav in da je med njimi 100 milijonov hudobnežev, tepcev, zverin, ki bi vas raztrgali za vse dobrote, ki bi jim jih hoteli izkazati!«

Za l. 1782 pač navaja, da je potoval po Hrvatskem, Ogrskem in Avstriji tja do Dunaja, ne omenja pa, da se je to leto vdrugič povzpел na Triglav. L. 1783 je vdrugič prehodil Liko in Krbavo in obmejno Bosno.

L. 1784 je obiskal svojo domovino, kjer je v Parizu kr. zdravniški družbi predložil spomenico o uspešnem zdravljenju idrij-

skih rudarjev. L. 1785 je obiskal zopet Salcburško in Zgornje Štajersko, kjer je pregledal tamošnje rudnike. Iz Lvova mu je došlo vabilo ondotne univerze, da bi prevzel stolico za prirodoznanstvo, kar pa je odklonil, kakor tudi ponudeno mu službo v Rusiji. Isto leto je potoval na Češko, Saksonsko in Brandenburgsko. Naključje je nanese, da je prisostvoval svečanostim ob pogrebu pruskega kralja Friderika Velikega.

L. 1787 je dobil vdrugeč povabilo za profesorja na Lvovski univerzi. Temu vabilu se je sedaj odzval, ker je končal svoja raziskovanja v južnem delu monarhije. Zlovoljno omenja v svojem zapisku, da je v 20 letih na Kranjskem doživel mnogo zoprnosti med pobožnjaškim in neomikanim ljudstvom in da mu je bilo življenje večkrat v nevarnosti: »Od škofov dol do zadnjega meniha so pridigali evangelij proti moji krivovernosti, toda kot prirodoslovec sem jim za blaginjo države držal protitež... kakor se more to posneti iz mojih del.«

L. 1788 je opravil svoje prvo potovanje po Galiciji. Naslednje leto je prepotoval Rdečo Rusijo, Volinjo, Podolje in Moldavijo ter se udeležil obleganja trdnjave Hotina, ki so jo branili Turki. V letih nato je prehodil vse Karpate, o katerih je objavil štiri knjige. Kot epilog svojim potopisom je 4. delu knjige o Karpatih dodal »Navodila, kako je treba pohode na gore pripraviti in uravnati«. To je praktičen povzetek njegovih bogatih izkustev na potovanjih po gorskem svetu, ki jih je opravljal skozi trideset let. Za vlade cesarja Franca II. je bil l. 1794 imenovan za rudarskega svetnika.

L. 1797 se je napotil na evropski vzhod, kjer je prehodil vso Sarmacijo (Ukrajino) do polotoka Krima in Azovskega morja. Leto nato je potoval po Nemčiji, obiskal Dansko in primorsko Švedsko.

Ko je l. 1799 stopil v svoje 60. leto, z zadovoljstvom ugotavlja, da je še vedno čvrst in zdrav, da ga niso nikoli zobje boleli in da bi še mogel iti na daljša potovanja, a da se je naveličal zopet obiskovati iste dežele. Toži pa, da mora živeti v mestu (Lvovu) z izprijenim ljudstvom. Znašel se je pred usodno odločitvijo: ali da si sam zada smrt ali pa, da si poišče življenjsko družico. Odločil se je za drugo. Poročil se je »s krepostno deklico, staro dvajset let, in je v popolni skladnosti živel z njo kot poštenjak«. L. 1800 ga je doletela huda nezgoda: voz, na katerem se je peljal z ženo, se je prevrnil; žena je razen pretresa možganov dobila več ran, medtem ko so se njemu zlomili dve rebri, nadlaket in desna lopatica. Žena je kmalu okrevala, možu pa je ostala desnica pohabljen.

V začetku novega stoletja se je Hacquet posvetil drugi stroki: opisovanju noše in običajev slovanskih narodov od Jadranskega do Črnega morja. Že l. 1801 je izšel v Leipzigu prvi zvezek knjige »Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrier und Slaven« z barvnimi slikami. — Kljub prejšnji zagotovitvi, da ne bo več potoval, je v l. 1803 in 1804 vendarle še napravil daljše ture po Galiciji in Ogrskem, raziskujoč ležišča kresalnika in brusnika.

do 5. 2. 1808!

L. 1803 je bil premeščen iz Lvova na univerzo v Krakovu, kjer je ustanovil prirodoslovni kabinet. L. 1807 so ga izvolili za dekana medicinske fakultete. Tudi v Krakovu se ni omejil zgolj na akademično delo, ampak je obhodil premogovnike v Galiciji in Šleziji. Vabilo, ki ga je dobil, da bi vstopil v rusko službo kot ravnatelj slovečega liceja v Krzemiencu v Volinji, je odklonil. Ko so l. 1809 Poljaki odvzeli Avstrijcem Krakov, so mu dodelili stolico za kemijo in botaniko. Isto leto mu je umrla žena, »edinstvena svojega rodu«. Otožnost veje iz lakoničnega zapiska: »Žalost zaradi te izgube je skrčila moje dneve.«

Isto leto ga je obiskal saksonski kralj Friderik Avgust v spremstvu ministrov, krakovskega nadškofa in univerzitetnega senata v njegovem prirodoslovnem kabinetu. Kralj, ki je bil obenem vladar nove, od Napoleona ustanovljene vojvodine Poljske, ga je hotel pritegniti v poljsko službo, toda Hacquet se ni dal pregovoriti, da bi se izneveril avstrijski vladarski hiši, kateri je služil že 55 let. Dan nato je prišel minister saksonskega kralja z vabilom, da naj bi sprejel službo direktorja kraljevskega kabineta v Dresdenu, a Hacquet se je tudi za to častno ponudbo zahvalil.

Poleti 1810 je Hacquet za vedno zapustil Poljsko, potem ko je za polovično ceno odstopil univerzi svoje zbirke in knjižnico. Ker univerzitetni sklad ni imel sredstev, je Hacquet zavodu podaril svoje fizikalne in merilne sprave. Ko se je bil s svoje stolice umaknil, je zadela obe univerzi, krakovsko in lvovsko, slična usoda, kakor je bila zadela Kmetijsko družbo v Ljubljani, ko je bil Hacquet od tam odšel: vse te ustanove so prenehale.

Iz Krakova se je preselil na Dunaj. Tu se je l. 1812 podvrgel operaciji rakaste kile, ki jo je imel petdeset let; po šestih tednih je okrevail.

S tem podatkom se konča lapidarno pisana avtobiografija.

Pisma, ki jih je Hacquet z Dunaja pisal svojemu prijatelju baronu Mollu, pričajo, da se je zadnja leta svojega življenja prav dobro počutil v miru, ki ga je užival, prost službenih poslov in znanstvenega dela. V pismu z dne 30. novembra 1812 mu piše: »Tu živim povsem zadovoljen z edino služkinjo in s psom ter se ne menim za ves svet... Š šomaštrijo nimam več opravka, kjer bi moral za nekaj sto goldinarjev vpiti, da bi butcem kaj v glavo vtepel. Zdaj pa, ko sem kot peto kolo pri rudarskem kolegiju s tisoč tolarji upokojen, ne da bi moral kaj delati, se pri tem nič slabo ne počutim.« V pismu z dne 20. januarja 1813 pa hudomušno pravi: »Zdaj živim, pripravljen za duhovna nebesa, brezdelen in neumen ko ovca... Seveda bi mi bil Mohamedov raj ljubši, toda obrezovanje mi preseda... Berem potopise in prijetne romane, nič pa iz paleontologije, nič znanstvenega... Če mi hočete še kdaj pred mojim koncem pisati, prosim, da napišete samo moje ime. Zakaj že davno več ne pripadam zloglasni profesorski kasti.«

Ohranjena je tudi Hacquetova oporoka z dne 1. septembra 1814 in z dostavkom z dne 15. oktobra 1814. V zapuščini je bilo 2500 zlatnikov. Svoji zvesti služkinji Mariji Ani, po rodu Poljakinji, je volil poleg hišne oprave in obleke tudi 500 zlatnikov.

znatne zneske še dvema vdovama in izvrševalcu oporoke, knjige pa univerzitetni knjižnici. Prebitek gotovine je določil za doto 10—20 dobro vzgojenim dekletom. Štirim grobarjem naj bi se izplačalo 100 goldinarjev. V kodicilu pa je dodatno popravil: »Ker so grobarji že tako plačani, naj njim namenjeni znesek dobi služkinja za psa, da mu bo dajala hrano, dokler bo živ.« Tako se glasi poslednja volja tega v vsakem pogledu znamenitega moža.

Hacquet je umrl na Dunaju dne 10. januarja 1815. »Umrli je zaradi onemoglosti, drobovje mu ni več delovalo,« tako poroča vršilec oporoke Ribini dr. Mollu. »Želel si je konca; glava mu je ostala vedno vedra, duša mirna, kajti mens conscia recti [duša svesta si pravice]* ga je tolažila v štirimesečnih telesnih tegobah.«

Drugo poglavje

Hacquet o sebi in svojem delu

Posnetki iz njegovih spisov

Hacquet v svoji avtobiografiji ne navaja natančnih podatkov o svojih potovanjih po naših deželah in njih gorskem svetu, pač pa lahko iz njegovih številnih publikacij povzamemo, katere kraje je obhodil. Zanimivi so tudi osebni spomini in kritične refleksije, ki jih je vpletel v besedilo svojih potopisov, zlasti v predgovorih obeh glavnih del: Oriktografije kranjske dežele in Potovanj po Karpatih. Navesti hočemo izbor teh zapiskov, ki značilno osvetljujejo Hacquetovo samobitno osebnost in jo predočujejo kot tipičnega francoskega prosvetljenca, a tudi kot iskrenega spoštovatelja našega ljudstva in jezika in vnetega raziskovalca našega planinskega sveta. Že dejstvo, da porablja vseskozi slovenska krajevna imena kakor v besedilu tako tudi v zemljevidih in slikah, je značilno za njegovo svetovljansko miselnost. Kot odločen pristaš francoskih prosvetlencev je bil često v nasprotju z nižjo duhovščino, ki ji oponaša pomanjkljivo izobrazbo, medtem ko je živel v dobrem odnosu z nekaterimi višjimi svečeniki.

Hacquet sicer dokaj natančno opisuje svoje ture ter navaja vse pomembnejše kraje in gore, ki jih je obiskal, vendar pogrešamo točnih časovnih podatkov, tako da se večkrat ne more zanesljivo ugotoviti datum. Nedvomno si je take podatke beležil v popotni dnevnik, ni pa jih pozneje navedel v rokopisu, za tisk namenjenem. V tem pogledu mu smemo očitati nekaj površnosti, medtem ko mu radi priznavamo zavzetost za znanstveno opazovanje in zanesljivost dognanj, kolikor ustrezajo znanstvenosti tedanje dobe. Vedno nam mora biti pred očmi, da je bil Hacquet pionir alpinizma v Vzhodnih Alpah, ki je skušal dognati

* Besede v oglatih oklepajih so dostavki odn. prevodi piščevi.

petrografski sestav naših hribin in ugotoviti nahajališča rudnin. Razen litoloških pojavov se je zanimal tudi za rastlinstvo kakor njegov prijatelj Scopoli, ki je bil že l. 1772 objavil prvi popis kranjske flore v knjigi *Flora Carniolica*. Hacquet omenja, s kakimi težavami je združeno tako raziskovanje za onega, ki hoče v kraljestvu narave kaj novega odkriti, zlasti v deželi, kjer se komaj kdo najde, ki bi imel kaj botaničnega znanja. Tako iskanje po skoraj nepristopnih višinah, kjer bi ne pričakoval, da bi našel še sploh kako rastje, je bilo silno naporno, toda zanimanje ga je gnalo, da je rad vse težave premagoval. Tako je zasledil alpske rastline, ki jih nista omenila v svojih spisih ne Scopoli¹² ne slavní švedski botanik Linné. Najprej na trentski strani, nato pa še na Ciprju, Draškem vrhu in Mišelj vrhu je odkril novo zvrst blažca ali grintavca, ki jo je nazval *Scabiosa Trenta*. Le-ta je bila Kugyju ona roža mogota, ki jo je zaman iskal v vsem triglavskem območju, a je ni nikdar izsledil.¹³

Po kako velikopoteznem načrtu je Hacquet svoja potovanja opravljal, moremo posneti že iz njegovega glavnega dela, iz *Oriktografije*. »Svoje raziskovanje gorovja hočem pričeti na najnižji ravnini in zato menim, da je najprimernejše, če začnem priorskem bregu in se nato postopoma dvigam proti vrhuncu našega alpskega gorovja, le-to prehodim do velike ravnine v Iliriji in naposled bom skušal, da se vrnem k oni ravnini, kjer sem potovanje nastopil. Začeti hočem torej na meji naše dežele na jugu pri Aglarju, kakor se imenuje v našem materinem jeziku, sicer se zove Aquileja. Omenil bom samo one kraje, ki imajo kaj posebnega na sebi, kakor tudi gorovja, ki jih boste našli na priloženi risbi dežele... Zemljevid je samo litološki — narisal sem samo glavno gorsko rajdo, kakor sem tudi reke in rudnike, kjer se nahaja kaka kovina, označil s pristojnimi znaki. Tak zemljevid sem imel za potreben, ker se alpska vrsta ne more razvideti iz zemljevida našega marljivega rojaka Florijančiča. Skoraj vse je pri nas apneniško, le tu pa tam bom naznačil kremen... Poskus, ki ga tu napravim, je le za veščake; oni, ki niso taki, ga ne bodo brali. Kar se prvih tiče, me bodo razumeli, za druge pa mi ni nič, ali me razumejo ali ne.«¹⁴

V I. knjigi (l. 1778) opisuje svoj prvi gorski obhod. Naj omenimo samo nekatere višinske točke in dolinske kraje, da si predočimo njegovo smotrno načrtnost in neustavljivo podjetnost. Izhodišče mu je bil Oglej, od koder je prišel na Nanos, dalje na Golak, Čaven, Sv. Goro, v Soško dolino, Tolmin, Cerklno, Porezen, Bohinj, v dolino Triglavskih jezer, na Mali Triglav, Gorjuše, Bled, Tržič, Ljubelj, Kamnik, na Limbarsko goro, v Zasavje do Bregane, na Gorjance, v Gotenico, Čabar, na Snežnik, Kastav, Učko, obiskal je mesta v Istri, Trst, iz Devina je zavil na Planik, Javornik, obiskal Postojno, Cerklno, Lož, Ribnico, krenil na Mokrec [Krim?] in dol k izviru Ljubljanice pri Vrhniku. Vso to pot je opravil poleti 1777 in je tako v velikanskem kolobarju obkrožil vso Kranjsko in Istro.

Leto nato je obhodil vse hribovje, ki obdaja Ljubljansko barsko kotlino, krenil od Vrhlike čez Polhograjske Dolomite v Poljansko dolino, obiskal Idrijo, Železnike, Kropo, Kamno

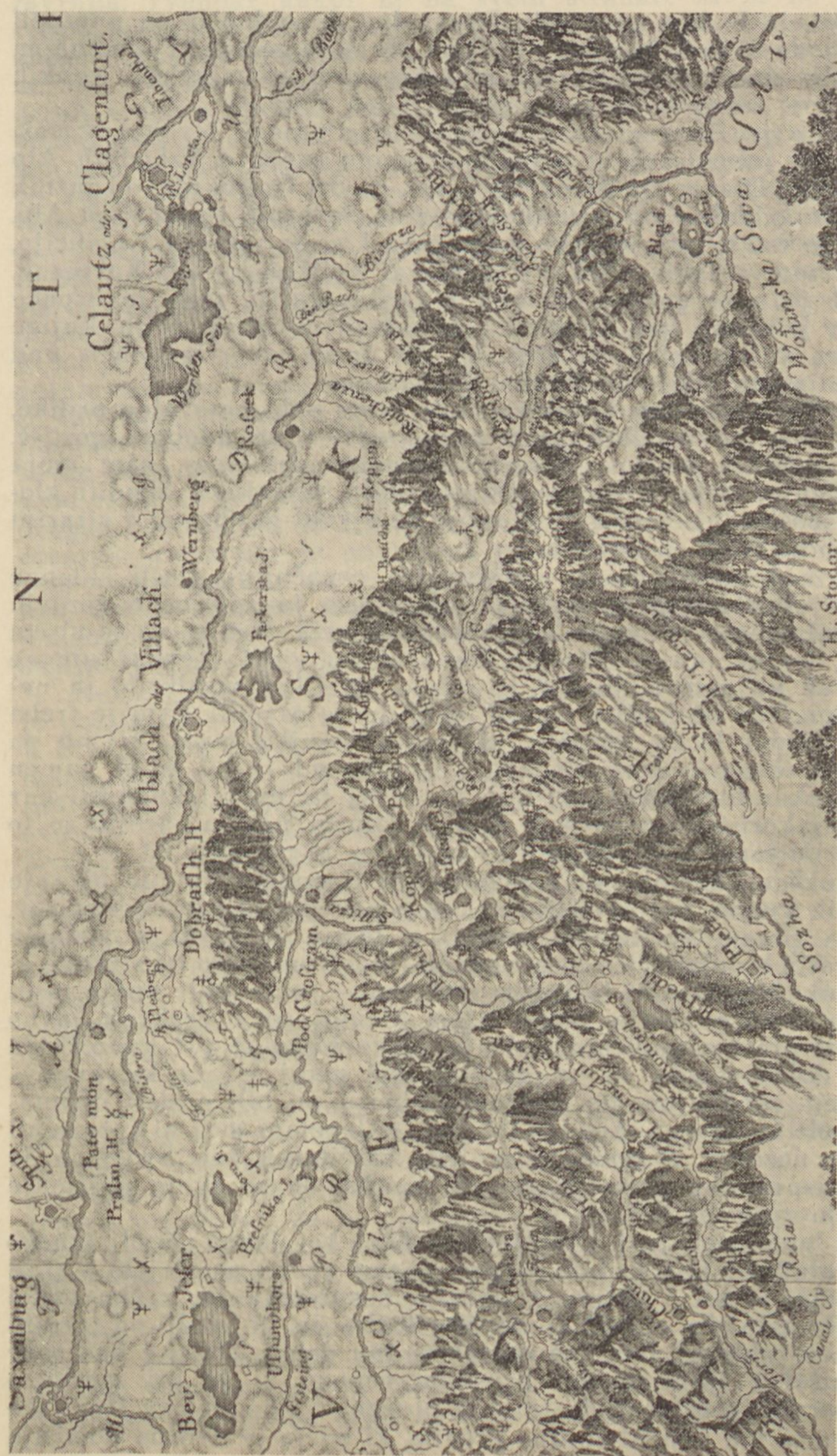

Osrednji del Kranjske z Grintavci
Izsek iz zemljevida v Oryct. I

gorico, Radovljico in Bled. — V III. knjigi Orikto grafije opisuje svoje ture po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem: Bled, Tržič, Jezersko, Kranj, Kamnik, Učjak [Trojane], Sv. planina, Moravče, Šmarna gora, Javornik, Jesenice, Mojstrana, Kranjska gora, Trenta, Bovec, Predel, Rabelj, Trbiž, Kanalska in Ziljska dolina, Dobrač, Beljak, Blaško jezero, Borovlje, Obir, Peca, Uršlja gora, Pohorje, Savinjska dolina, Solčava, nato Pohorje, Maribor, Donačka gora, Krapina, Rogatec, Kislavoda [Rog. Slatina], Brežice, Lisca, Laško, Celje, Nova hiša [Dobrna], Žalec, Zagorje, Štanga, Stična, Krka, Tabor na Lačni gori, Turjak, Dobropolje, Žužemberk, Toplice, Novo mesto, Mokronog, Kum, Zasavje, Samobor, od koder je potoval na Dunaj. Naposled je prepotoval še Hrvaško in Istro: Šumberak, Petrovo gorje, Plješevica, Krbavo in Liko, Klek, Delnice, Brod na Kolpi, Buzet do Jadranskega morja, in je tako svoja »fizikalna potovanja po tej deželi končal za vedno.«

Ko je v glavnem raziskal gorstvo naših dežel, se je namenil svoja potovanja raztegniti proti »najvišje doseženi točki Evrope, t. j. do sklopa Sv. Gottharda,¹⁵ ali se celo nanjo povzpeti. Ker ga je slabo vreme na tej naporni poti oviralo, svojega cilja ni povsem dosegel. Že opazovanja, ki jih je dotlej v našem alpskem svetu opravil, so pokazala, da se ne skladajo z navedenimi prirodnoslovcev, ki so o njem pisali. Uspehi ga niso povsem zadovoljili, češ da je treba še bolj oddaljene alpske pokrajine raziskati, ker utegne vsaka imeti kaj posebnega glede geološke tvorbe. Smatral je za potrebno, da opravi več takih potovanj in da ne sme pri tem prezreti nobene znamenite okolnosti: »Noben košček zemlje ne sme ostati nepreiskani, ker bi od prirodnoslovcev opravljena potovanja po tem ogromnem evropskem gorovju kmalu prinesla luč o njega nastanku in sestavi.«¹⁶ Tako označuje Hacquet končni namen alpskih raziskovanj. Zaveda pa se, da utegnejo nasledniki najti tudi v njegovih spisih marsikako vrzel, saj je nemogoče, da bi mogel oni, ki kaj takega v prvič obravnava, nuditi nekaj vsestransko popolnega. Tako delo da se mora smatrati vedno le za osnutek, ki je že dosti zaslužen, če le sloni na trdni podlagi.¹⁷

Toda neutrudni znanstvenik si tudi poslej ni privoščil miru. Ponovno je obiskal nekatere domače pokrajine, potovanja pa je raztegnil še dalje na vzhod in zahod. Od Une in Zrmanje na tedanji avstro-turško-benečanski meji je prehodil Dinaro, Velebit, Kras, Julijske, Karnijske in Retijske Alpe ter došel do izvira Zadnjega Rena, do sklopa Sv. Gottharda v Švici. Od tod je usmeril pohode na Noriške Alpe ter prehodil Tirolsko do Kufsteina, Salcburško in Koroško, kjer se je vzpel na Pasterco v znožje Glocknerja [Vel. Kleka]. Hacquet sicer ni poskusil vzpona na nebotičnega velikana, vendar je zanimivo, kako si ga je kot alpski pionir zamislil. »Nihče ne ve,« tako poroča v »Lustreise«, »ali je kdo prišel na ta vrh, ki je ves z ledom obdan. Nekateri so že poskusili, a zaman, vendar ne toliko, ker bi se ne dal zmagati, ampak zaradi slabe priprave. Če bi bil utegnil, mislim, da bi me bile smotrne priredbe gor spravile, da bi ga mogel izmeriti.« Nato pravi, da bi bilo treba prvi dan dospeti do srednje višine, kjer bi plezalci ogenj zakurili z lesom, ki bi ga morali s seboj

Juliske Alpe in Karavanke s slovensko Koroško
 Izsek iz zemljevida v Oryct. III

prinesti, in bi tam prenočili. Drugi dan dopoldne bi se povzpeli na vrh, da bi se še isti dan vrnili na prejšnje nočišče. Pohodnikom je treba imeti puške zaradi zelo nevarnih sovražnikov, velikih jastrebov, zakaj le oni so gospodarji teh višin.«¹⁸

Tako je Hacquet za svojega dvajsetletnega bivanja v naši domovini prepotoval in proučil ogromno ozemlje Vzhodnih Alp od kraške Dinare tja do osrčja Švice, do Sv. Gottharda, od južnih alpskih podankov na Beneškem gor do Severnih apneniških Alp. In ko je vse to odkriteljsko delo opravil, se je preselil v Galicijo, da je tam z istih vidikov raziskoval velikanski lok Karpatov. Kakor je naše gorstvo obdelal v Oriktografiji, tako je uspehe svojih potovanj po Karpatih obelodanil v štirih delih knjige »Reisen in den Jahren 1788, 89, 90 durch die Dacischen und Sarmatischen oder nördlichen Karpathen.«

Če si predočimo, kakšne so bile v oni dobi potovalne prilike, ko ni bilo ne ugodnih prometnih sredstev ne udobnih gostišč, sploh nikakih naprav, kakršne poznamo dandanes, nam mora Hacquetovo delo, njegova podjetnost in vztrajnost zbuditi globoko spoštovanje moža, ki je svoje delo vršil in opravil v strastni predanosti vedi in resnici.

Prizadevnost našega raziskovalca označujejo zlasti sklepne besede »Fizikalnega potovanja«: »Kar sem tu splošno o gorovju povedal, izhaja vse iz pridobljenega izkustva. Menim, da se nisem motil, ko ne opisujem tega, česar nisem videl. Vendar utegne biti več ko gotovo, da mi je ostalo marsikaj neodkrita in neizsledno, kar bo kdo za menoj lahko bolje osvetlil. Zato je treba celoto imeti le za ogrodje, kateremu manjka mesa, ki mu ga morejo sčasoma drugi dodati... Gotovo mi je bil edini namen tega kakor tudi vseh prejšnjih potovanj ta, da bi skupnosti kar najbolj koristil. Če pa sem ta svoj končni namen zgrešil, so to zakrivile samo moči, ki so mi manjkale, ne pa volja.«¹⁹

Kakšne neprilike so prosvetljencu Hacquetu grenile bivanje v naših krajih, naj osvetlijo nekateri navedki iz njegovih spisov. Že na prvem službenem mestu, v Idriji, je živel v stalnem nasprotju z duhovščino in nevednim ljudstvom. »Vse tri stranke — črnosuknježi, menihi in neuko ljudstvo — so zanetile upore proti meni,« tako pričenja svojo tožbo. Menihi so v cerkvah javno besneli proti njegovemu vedenju, duhovščina je pri knezoškofu tako daleč uspela, da so ga šteli nič manj ko za krivoverca. Rudarji, spodbujeni po splošnem odporu, so bili poslali deputacijo celo k cesarici. Vendar tolikanj oklevetani mož ni spremenil svojih nazorov. S podporo svojega zaščitnika van Swietena je vse nasprotnike premagal in jih naučil, da so svoje mišljenje o njem spremenili.²⁰

A tudi pozneje v Ljubljani je imel kot javni učitelj mnogo nasprotnikov. Ker so bili njegovi nazori vedno usmerjeni v prid vladarja, je bil z večino v stalnem nasprotovanju; s čim večjo marljivostjo je opravljal svojo službo in jo tudi od svojih učencev zahteval, tem več zaprek so mu delali. Zlasti v hud spor je prišel z ljubljanskim brivskim cehom, ki je pri mestnem magistratu izposloval, da je le-ta posegel v Hacquetove študijske zadeve in mu naprtil zoprno pravdo, ki pa jo je dvorna komisija

zavrnila. »Vendar kakor ni na svetu stranke, ki bi ne imela svojih pristašev, tako tudi jaz nisem bil brez njih, in to je bilo ubogo preprosto ljudstvo. Čeprav so me imeli za krivoverca, so mi bili vendar vdani, medtem ko je višji sloj ljudi, ki niso držali z dobro stvarjo, manj ali pa nič storil. Saj so to večidel puhloglavci in sem bil zanje bič, ki ga zato niso mogli ljubiti, ker sem se jim namesto s podlim prilizovanjem vselej z resnico po robu postavil.«²¹ S tako rezkimi besedami obsoja kranjske višje kroge, pripominja pa, da mu je bil izmed njih samo eden pravi prijatelj in pospeševalec vsega, kar se zove znanost, in to je bil fužinar baron Žiga Zois. Oba sta bila svobodomisleca, oba sta seanimala za mineralogijo, oba sta mogla o prirodnoslovnih problemih kot strokovnjaka razpravljati. Zois pravi v pismu, ki ga je pisal 16. oktobra 1787 Hacquetu v Lvov, da se po njegovem odhodu loteva vedno bolj botanike, zakaj v mineralogiji se čuti osamljenega in polagoma izgublja veselje do nje.²² Da je Hacquet občeval tudi s pomembnim predstavnikom naše preporodne dobe Ant. Tom. Linhartom, pričajo pisma, ki jih je leta pisal svojemu prijatelju Martinu Kuraltu v Lvov in v njih med drugim omenja, da je Hacquet »velik poznavalec narave, ni pa učenjak, glava mu je neurejena prirodoslovna zbirka.« V drugem pismu omenja, da se Hacquet že veseli občevanja s Kuraltom, češ da se bosta mogla tam uspešno ukvarjati s slovanskim jezikoslovjem, ki je Hacquetu za prirodoslovnim znanstvom sedaj najljubši študij, četudi mu ni prav kos.²³

Nekam zagrenjeno se spominja Hacquet razmer, v kakršnih je preživel svoja leta na Kranjskem, v IV. delu Oriktografije. V predgovoru pravi, da je fizikalni opis Kranjske dovršil toliko dobro, kolikor mu je bilo to mogoče. Zaveda pa se, da bi marsikaj zahtevalo natančnejši opis, toda čas in okoliščine so ga preveč ovirale. »Kdor mojega položaja, v kakršnem sem v tej deželi živel skozi dvajset let, ne pozna, si ne more prav misliti, da sem to delo vendarle zmogel; saj mora imeti skoraj za čudež, da sem mogel tu toliko časa vzdržati... Polnih devet mesecev v letu sem bil navezan na težavno službo profesorja anatomije, ranarstva in porodništva brez sleherne pomoči. Moji oddihi v teh mesecih so bili večidel posvečeni trpečim bolnikom, ki sem jim po svojih močeh pomagal. Zakaj v deželi ni bilo niti ene bolnice, ki bi bila pribežališče ljudem v stiski. Ostale tri mesece — toliko so znašale moje šolske počitnice — sem porabil za potovanje, da sem s tem pospeševal svoje najljubše študije iz prirodoslovja. Potovanja pa so bila zvezana z nemajhnimi težavami. V teh mesecih se vreme rado menjava; večidel nehodna gorovja, ki sem jih peš ali jež prepotoval, so mi grenila pot ter mi jemala priložnost, da bi posamezne preizkuse temeljito opravil. Vedno prepuščen svoji usodi, sem te pokrajine prepotoval s svojo rozinanto in, kdor jih pozna, lahko reče: Piscu je sreča dobro hotela, da se je povsod tako srečno izmuznil. — Razen tega nisem za tako težavno in zame tudi potrošno podjetje imel niti od dežele niti od koga drugega nobene podpore, tako da sem moral vse stroške sam zmagovati. Medtem ko je dvor že večkrat brez haska potratil velike vsote za raziskovanje tujih dežel, so ostale

domače dežele neznane in nepreiskane... Tu moram razkriti še neko okoliščino, ki mi je povzročila marsikatero zapreko. Ne samo to, da sem za blagor države žrtvoval svoje pičlo premoženje in svoje moči, še to, da v tej nehvaležni deželi, kjer je vse, kar je znanost, kakor tudi plemstvo v popolnem razsulu — izvzetih je le nekaj glav — nisem dobil za plačilo nič drugega ko zasmeh ali bolje rečeno, celo zaničevanje mi je bilo za plačilo. Temu je sledilo tisoč ovir, ki so mi jih delali moji šefi, ki so bili ali puhloglavci ali celo pobožnjaki, kakor tudi večina ostalega občinstva, ki je spričo pomanjkanja dobre izobrazbe obdarjeno s prismsuknjenim srcem... Prav tako se je godilo za deželo nesmrtnemu zgodovinarju Valvasorju, ki je vse svoje premoženje žrtvoval, tako tudi marljivemu geografu Florijančiču in prav tako slavnemu in neutrudnemu prirodoslovcu Scopoliju.²⁴

Spričo nevšečnih razmer, ki so mu grenile delovanje v Ljubljani, se je Hacquet odločil, da za vedno zapusti Kranjsko in sprejme vabilo lvovske univerze, vendar so ga hoteli kranjski deželni stanovi pridržati še nadalje v Ljubljani. Ker je bila vlada ukinila filozofski študij na ljubljanskem liceju, so deželni stanovi l. 1787 predložili cesarju prošnjo, da bi se ta študij zopet vzpostavil. V tej prošnji navajajo, da daje Hacquet svoj bogati prirodoslovni kabinet na razpolago liceju, če bi se ustanovila na njem stolica za prirodoslovje. Zato stolico so »po želji vse dežele« predlagali Hacqueta, za kar je »kot poznavalec dežele in njenega jezika še posebno usposobljen.«²⁵ Cesar pa tej prošnji ni ugodil in Hacquet je odšel v Lvov.

* * *

Hacquet je bil, kakor smo že omenili, naklonjen preprostemu ljudstvu in je živel z njim v dobrem prijateljstvu, grajal pa je njega praznoverje, predsodke, zmote in vraže, ki izhajajo še iz prejšnjih stoletij, ko so menihi izvajali zdravilstvo z blagoslovljeno vodo, svetniškimi relikvijami, amuleti itd. S trpko besedo označuje svoje prizadevanje, da bi take razvade zatrl: »Proti tem in sto drugim zmotam se boriti je bila zame težka stvar. Škofje in njih podložniki so mi z vseh strani pretili, porabili so menihe, da so s prižnic proti neverniku pridigali, toda mislil sem si: kdor se ne boji, tega ne zmagajo zlahka — in tako je zmagala resnica, če ne popolnoma, pa vsaj večidel.«²⁶

Ko je bil Hacquet po odpravi jezuitskega reda (1773) ustanovil anatomsko ogledno izložbo, je neuko ljudstvo menilo, da so to razstavo zato odprli, da bi pomorili rdečelasce, s katerih krvjo bi neki razjezuit živo srebro »figiral«. Ta bajka je imela za Hacqueta to zlo posledico, da je moral dve leti potovati po deželi pod tujim imenom, sicer bi bili z njim grdo ravnali, zlasti ker je bil na slabem glasu, da ni pravoveren, ampak »luterjan«.²⁷ — Ko je bil l. 1774 izbruhnil v Ljubljani oni veliki požar, so ljudje, namesto da bi ogenj gasili, klicali samo sv. Florijana na pomoč, a vendar je požar uničil tudi cerkev, temu svetniku posvečeno. Razumarski pisec zasmehljivo pripominja: »Če je hotel kdo tem ljudem dopovedati, da njih jalovo klicanje nič ne zaleže, so se branili kakor oni mazač, ki je iz nevednosti spravil nekoga ob

eno oko in mu nato dejal: Bodi vesel, da sem ti ob izgubi enega očesa ohranil vsaj še drugo!«²⁸

* * *

Naj navedemo še nekaj avtorjevih opazk glede sestave njegovih knjig in o neprilikah, ki so mu oteževale potovanja in raziskovanja. V predgovoru k I. delu Orikto grafije pravi, da bo nudil natančen fizikalni opis Kranjske in Istre: »Vse bom povedal čimbolj preprosto; pri tem mi gre zgolj za resnico, ne pa za lepoto sloga, zakaj ta je potrebna bolj za lepe umetnosti kakor za koristne znanosti. Ves končni smoter tako pogosto opravljenih potovanj je bil samo ta, da se iz narave poučim. Edini povod za tako težavno podjetje mi je bil ta, da o njem le toliko povem, kolikor sem mogel dognati kakor o naravni legi tako tudi o njeni preobrazbi. Skoraj morem z Juvenalom reči: *Nota magis nulli domus est sua quam mihi Alpes Carnicae seu Juliae* [Nihče ne pozna bolje svojega doma kakor jaz Karnijske ali Julijske Alpe].²⁹

Na več mestih omenja, kako je potoval in prirodne pojave opazoval. Bile so to naporne ture, ki jih je opravil večidel peš v spremstvu konjiča, ki mu je nosil fizikalne pripravke in nekaj obleke, kjer pa se je dalo, tudi njega samega. Resda ne more jamčiti, da ni ničesar prezrl, vendar meni, da je v tem pogledu manj zagrešil kakor oni raziskovalci, ki so dežele le po velikih cestah na vozu prebrzeli, a so vendar z gotovostjo in odločno besedo o svojih dognanjih pisali. Kjer je bilo le možno, se je držal gorskega grebena, da je tako imel pravilen pogled na geološki sestav. Zakaj kdor gorovje samo od spodaj raziskuje, ne ve, da se na višini z opazovanjem vsestranskih ronkov dobi šele pravo mnenje. Samo z viška navzdol je prava pot, po kateri moreš gorovje temeljito proučiti.

Slično modruje na drugem mestu: »Mnogo jih je pisalo o Alpah, a le malo njih se je pečalo s prirodo ali fizikalnim ustrojem gorovja. Večini teh gospodov je ali manjkalo zadostnega znanja iz kamnoslovja ali pa se niso potrudili, da bi se bili povzpeli na vrhove. Zato pa so bila potem v objavljenih časopisih brati namesto koristnih poročil zgolj začudenja o višini pečin in ledenikov s poetičnimi in slikovitimi opisi. Prebivalce teh pokrajin so presajali celo v zlato dobo človeštva, kakor da je vse živelo v največji nedolžnosti, medtem ko sem jaz večkrat nasprotje temu prikazal.«³⁰

Hacquet je bil izprva pristaš Buffonove neptunistične teorije, da je ves apnenec nastal iz lupinarjev. Izkustva na potovanjih pa so ga drugače usmerila, tako da je bil sam s seboj v sporu, ali take domneve res drže, ker takih okamenin ni nikjer opazil. Najsi je te učenjake še tako visoko cenil, so mu vendar lastne izkušnje njih sistem popolnoma izpodrinile. Njegovo teženje po resnici jarko osvetljujejo besede: »Najbolj vzvišeni veleum je podvržen človeški slabosti, da se lahko moti. Narava ni vedno naklonjena, da bi se ravnala po namišljenem merilu nekaterih učenjakov... Ne samo ena dežela, ampak še več njih ne zadostuje za dokaz, da je na vsem svetu isto fizikalno stanje zemlje... Tu moram javno priznati in povedati, da ljubim

resnico, zakaj vedno mi je bil pred očmi stari rek: Amicus Plato, toda resnica pred vsem... Mnogo stvari na svetu se mi je kot filozofu in iskalcu resnice zdelo neverjetnih in sem o tem večkrat svoje dvome povedal ali pa jih tudi docela ovrgel. Vedno pa sem voljan vsakršen dvom opustiti, če bom nasprotje našel za resnično ali če me bo kdo drug bolje pouči. Zakaj človek sem in kot tak se lahko stokrat zmotim, toda to pravico, ki jo ima vsakdo, si lastim tudi jaz: da sam razsojam in preiskušam ter se ne dam kot slepec voditi od učitelja, ki nima nič več čutov ko jaz. Zakaj slepo spoštovanje je lahkovernost in je zato prvi vir zmote.«³¹ To so samozavestne besede resnicoljubnega raziskovalca.

Tudi med besedilo IV. dela Orikto grafije vpleta svoje osebne refleksije: da se glede nastanka gorovij ni držal nobenega znanega sistema, a da ga tudi nikoli ni obšla puhla misel, da bi sam uveljavil kak nov sistem, temveč da je vedno iskal samo resnico, od katere pa mnoge druge njim priljubljeni znanstveni sestavi odvrtaajo. Zato da hoče raziskujočemu, a tudi mislečemu svetu storiti večjo uslugo, če mu svoja opazovanja predoči v onem redu, kakor jih je opravil. Ljudje pa, ki imajo več prostega časa, naj ta opazovanja spravijo v sistematičen red... Zgolj težnja za resnico ga je vzpodbujala k težavnemu delu, ne da bi bil kdaj upal na kako plačilo. Prav po Sokratovo zaključuje to svojo izpoved: »Živim na tem svetu kakor osamljen, ne da bi bil član kakega občestva razen literarnega. Iz tega se more vsakdo uveriti, da ne samo na tem koščku našega planeta, na katerem ta čas bivam, za svoje delo ničesar ne zahtevam, ampak tudi, da se le predobro zavedam, kako neizbežno se bom, ko se mi bo moj stroj ustavil, vrnil v večnost in v pozabo.«³² Te s stoično resignacijo izražene misli sklepa z latinskim navedkom iz rimskega prirodo slovca Plinija: »Mnogo še ostaja dela in ga bo še ostalo, tako da ni nikomur, ki se bo rodil še po tisoč letih, odvzeta prilika, da še kaj dodene.«

Hacquetov samobitni značaj in samozavestno osebnost izpričuje tudi tale njegova izpoved: »Nikoli nisem bil patriot, ampak kozmopolit, kolikor je bilo to možno. Zakaj ravnam se po Terencu: Homo sum et nihil humani a me alienum esse puto [Človek sem in zato menim, da mi ni nič človeškega tuje]. Vselej sem se, kolikor se mi dopuščale moči, žrtvoval za državo, kateri sem služil, ne da bi kdaj mislil na plačilo. Tega tudi nisem mogel pričakovati, ker sem se vedno držal daleč od državnega žarišča in nisem hotel nobene službe ne prizvižati ne kupiti... Vedno vaje nemu po gorah hoditi, torej ravno pokonci hoditi, mi je bilo nemogoče, da bi si prisvojil drugačno hojo. Seveda je to v političnem svetu neprilichen položaj in se vselej prav slabo obnese. To sem dostikrat izkusil, zato pa sem se navadil le z malo potrebami živeti... Vendar ne svetujem vsakomur, da bi hodil po moji poti. Kdor se državi in svojim bližnjikom žrtvuje, je egoistom v posmeh, in kdo v mestih dandanes ni egoist zaradi mnogih odvečnih potrebščin? Zlasti ko vidi, kako slabo se godi resničnemu kozmopolitu, medtem ko on v zavetju lahko varno ribari.« V opombi pod črto pa še

pristavlja: »Ti priskledniki imajo za svoje geslo: Ibi patria est, ubi bene est, t. j. kjer se morejo mastiti, tam je njih blagor in obstanek; oni vedo, da doseže naklonjenost, kdor zna dvoriti; kdor pa vrši svojo dolžnost, nima nič od tega ali pa ga celo preganjajo.«³³

»Kaj vse se mora na fizikalnih potovanjih, zlasti na mejah raznih držav, kjer so prebivalci na pol ali pa celi barbari, prestati, ni treba omenjati... Kolikokrat so me pregnali od mojih raziskovanj, ko je bilo moje življenje več ko enkrat v nevarnosti! Priznati moram, da se imam v vseh zlih položajih zasledovanja več zahvaliti ženskemu kakor moškemu spolu; to je pripisovati blagemu značaju njih materinskih src, da so vedno pripravljene človeku v stiski pomagati. Več ko enkrat sem na svojih potovanjih in bivališčih spoznal, da tistemu, ki se mi je osovražil, ni bilo nič več zaupati, in sčasoma sem se ravnal po modrem kitajskem reku, ki me ni nikoli varal: Če ti kdo reče, da sta se dve gori zbližali, mu verjemi; če ti pa reče, da so se značaji ljudi izpremenili, mu ne verjemi! Ta velika resnica se je v vseh deželah na svetu obnesla, a vendar se da vsakdo, od prvega vladarja do zadnjega podložnika, dnevno varati. Kdo bi torej vsem onim zameril, ki postanejo spričo pretrpljenih zoprnosti ljudomrzni? Često sem imel s takimi ljudmi opravka, toda nisem jih mogel iztrgati iz njihove nezaupljivosti. Nekoč mi je nekdo dejal: »Če mi dokažeš, da si bil prej pes kakor človek, tedaj hočem v tvojo zvestobo verjeti, sicer pa ne!« Nočem razsoditi, ali je imel prav ali ne, ker se je mene tikalo; toda zelo potrlo me je in dogodek me je pustil v žalostnem razmišljanju, če sem uvaževal primero značaja med tema živalskima rodovoma, med psom in večino človekov.«³⁴

V slični duševni ubranosti se izpoveduje v svojem zadnjem večjem delu O slovanskih nošah (iz l. 1801): da se vzlic starosti 60 let še ne čuti oslabelega. To je bila sreča, za katero se mora zahvaliti sedemletni vojni, kjer si je na pohodih v raznih vojskah utrdil telo in si takšno poslej tudi na potovanjih po evropskih gorovjih ohranil. Toda tudi to človeka sčasoma mine. »Vse na svetu ostane zvesto naravnemu poteku, to se pravi, vse je minljivo... Kakor vsa narava, tako je tudi človek podvržen izpremembam. V predgovoru k IV. delu Potovanja po Karpatih sem obljubil, da hočem opustiti vse, kar spada v literaturo. Samo če bi mogel v kakem velikem mestu dočakati svoj konec, bi rad še slovanske noše v avstrijski monarhiji obelodanil. Življenjska doba mi je naklonila, da lahko ostanem mož beseda. Skoraj vse življenje sem prebil med tem na pol divjim ljudstvom — kakor ga nazivljejo nekateri pisatelji. — Nikaka pristranost ne zanje ne proti njemu me ni prevzemala, ko sem šele v svojem 60. letu gotovo dovolj hladnokrvno presodil vse dejanje in nehanje tega ljudstva. Ni naroda na svetu, ki bi ne imel svojih dobrih in slabih lastnosti; zato je že v naravi, da tudi to ljudstvo ne more delati izjemo.«³⁵

Že zgoraj smo omenili, s kako skromnimi sredstvi se je Hacquet zadovoljeval na svojih potovanjih. Ni pil vina in tako vzdržnost priporoča gorohodcu tudi v svojih Navodilih. V Mol-

daviji je prišel v kraj, kjer daje vinska trta izborna vino, enako šampanjcu, ali Hacquet te primere ni mogel potrditi, ker ni bil vinopivec.³⁶ Nasprotno pa priporoča pitje zdravilne vode. V pokrajini Czik na Erdeljskem so prišli do slatinskega vrelca. Ob užitku te vode si ni pogasil samo žeje, temveč si je tudi popravil svoje slabo počutje. Takrat so mu živo prišli v spomin Ovidovi verzi: *Potus aquae mihi nectar erit vitamque fatebor accepisse* [Pitje vode mi bo nektar in priznal bom, da sem zopet zaživel].³⁷

»Upam, da bo treba v marsikaterem pogledu imeti z mojim skromnim znanjem potrpljenje, zakaj v glavnem sem se moral izobraževati skoraj le v surovih deželah, in še to dokaj pozno. Dokler je trajala sedemletna vojna, ki sem se je udeležil kot vojak in zdravnik, sem malo mislil na koristno slovstvo, in nato sem blodil še dve leti okrog po deželah, kjer se je dalo le malo ali nič naučiti. Zato me bodo našli tudi stalno pri enakem mišljenju, t. j. da nisem nikoli nikomur trosil kadila, ki tega ni zaslužil, pa naj je bil kdor koli... Pri mojih dosežkih izkušnjah in miselnosti mi ne more priti na misel, da bi še kako knjigo spisal, kajti le z leti se naučimo: *Quantum est, quod nescimus* [Kako mnogo je tega, česar ne znamo]. Vendar se nadejam, da me bodo še nekam znosno sodili, ker se ne čutim krivega, da bi bil kak sistem ali učno knjigo napisal, ki bi mogla človeško mišljenje zbegati. Moja vzgoja je bila brez prisiljenosti in systemskega sanjarstva in sčasoma sem tudi uvidel, da se je kaj takega naravi protivilo. Od mladosti vaju vedno svobodno živeti, kolikor je to v družbi spodobno in dopustno, nisem v državi, kjer sem si po daljšem času pridobil državljansko pravico, našel nikakih ovir v svojem mišljenju, od dobrotljive Terezije do danes, torej za vladanja štirih regentov...! Nevoščljivcev, se mi zdi, nisem imel nikoli mnogo. (Pod črto pristavlja: Nespametneži in t. zv. sokolegi tu ne pridejo v poštev; podobni so jazbečarjem, ki le zdaleč za kom lajajo, a zaradi svojih okornih nog ne pridejo do tega, da bi ugriznili.) Moji prejemki od države so bili skozi 30 let tako majhni, da so mi jih za moja mnogostranska dela radi privoščili. Ko sem spričo svoje službe izvrševal tudi zdravilstvo, mi tudi tega niso mnogo zavidali, čeprav je medicinski naročnik čisto nizkoten in lakomen, ker sem vsakršno mazaštvo črtil in sem se večidel revežem posvečal. (Zakaj veljaki in bogataši imajo čisto radi za zdravnike nizkotne lizune in tudi spletkarske šaljivce.) Dokaz za to naj nudi kranjska dežela, kjer sem bival polnih 20 let zaradi prirodoznanstva, dežela, v kateri takrat ni bilo ne zavetišča za bolnike ne sploh zavoda za trpeče človeštvo. Sočutnih ljudi sem imel prav tako malo in jih ne maram imeti, ker sem se za svoje preživljanje ravnal po svojem premoženju in nisem od svojega bližnjega ničesar potreboval ko njegovo prijateljstvo... Moji prijatelji so bili in so večidel učenjaki razen enega in žive vsi izven avstrijske države. Onim, ki še žive, se tu zahvaljujem za njih prijateljstvo in učene spise iz dna srca in se od njih poslavljam, ker se bliža resna doba mojega življenja in zato od vsega odstopam. Neizbežna

je pač usoda, prvi statut v Magni charti — prenehanje — vse se mora v večni nič povrniti. — To so glede mene tem laglje zgodi, ker sem na tem planetu povsem brez priveska.«³⁸

Tako stoično resnobno se glasi Hacquetovo slovo, napisano v Lvovu dne 1. junija 1795.

Dokaj neprilik je povzročalo Hacquetu tudi tiskanje njegovih spisov, ker so vse njegove knjige tiskali v daljnih nemških krajih, v Leipzigu, Nürnbergu in na Dunaju, kjer je stavcem in korektorjem zlasti v stavku slovanskih besed in zemljepisnih imen ostala marsikatera tiskovna napaka. Tako n. pr. je Hacquet IV. delu Oriktografije dodal deset strani obsegajoč seznam tiskovnih pomot. Hacquet se je te pomanjkljivosti dobro zavedal, saj pravi: »Čeprav sem vse, kar je možno, storil, da bi se izognil pisnim in tiskovnim napakam, so se vzlic temu zaradi razdalje sto in še več milj od tiskarne razne napake prikradle, kar pa me bo, kakor upam, v pravični javnosti opravičilo.«³⁹ Tudi v predgovoru k zadnjemu, IV. delu Oriktografije omenja Hacquet to neprilično okoliščino: »Če je tudi v tem delu še kaj tiskovnih napak, je le-te tako malo kakor v prejšnjih delih zagrešil pisec, temveč zakrivila jih je prevelika razdalja od tiskarne, ki ne dopušča, da bi korekturo sam opravil.«⁴⁰

Tretje poglavje

Hacquetovi spisi

porabljeni v pričujoči monografiji

Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder. I. del, Leipzig 1778; II. del, 1781; III. del, 1784; IV. del, 1789. — Kratica v citatih: Oryct.

Mineralogisch — botanische Lustreise von dem Berg Terglou in Krain zu dem Berg Glokner in Tyrol, im Jahr 1779 und 81. Zwote veränderte und vermehrte Auflage... Wien 1784. — Krat.: Lustreise.

Physikalisch — politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781 und 1783 unternommen. I. in II. del, Leipzig 1785. — Krat.: Phys. Reise.

Reise durch die Norischen Alpen, physikalischen und anderen Inhaltes, unternommen in den Jahren 1784 bis 1786. I. in II. del, Nürnberg 1791. — Krat.: Nor.

Neueste physikalisch — politische Reisen in den Jahren 1788, 1789, 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder nördlichen Karpathen. I del, Nürnberg 1790; II. del, 1791; III. del, 1794; IV. del, 1796. — Krat.: Karp.

Plantae alpinae Carniolicae. Viennae 1782. — Krat. Plantae.

Abbildung und Beschreibung der südwest — und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, Leipzig 1801. — Krat.: Abbildung.

Hacquetova avtobiografija iz l. 1812. — Krat.: Avtobiogr.

To so Hacquetova glavna dela, ki smo jih v tej monografiji uporabili. Seznam vseh Hacquetovih spisov, ki ga je z znanstveno akribijo zbral in kronološko razporedil dr. Ivan P i n t a r v svoji habilitacijski disertaciji »Mediko-kirurški zavod v Ljubljani«, obsega 60 spisov. K temu seznamu naj se dodene (pod 10 a) nepodpisani Hacquetov dopis iz Ljubljane z dne 4. avgusta 1777, objavljen v Aug. Ludw. Schlözers Briefwechsel meist historischen und politischen Inhalts, II. Th., Heft VII.—XII. 1777, Göttingen 1778.

Izmed vseh doslej ugotovljenih Hacquetovih spisov je 49 v nemškem, 6 v latinskem, 4 v francoskem in 2 v italijanskem jeziku.

Četrto poglavje

Spisi o Hacquetu

a) V slovenskem jeziku:

Debelakova M. Marko, Kronika Triglava. Gore in ljudje, letnik II. (1947).

Kidrič Fran, Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana 1929—1938 (na več mestih).

Lovšin Evgen, V Triglavu in njegovi sosesčini. Ljubljana 1944, 2. izd. 1946.

Mal Josip, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba (na več mestih).

Orožen Fran, Prvi hribolazci na Triglavu... Poročilo SPD o II. društvenem letu 1894.

Pintar Ivan, Medikokirurški zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. Ljubljana 1939.

Pintar Ivan, Baltazar Hacquet. Članek v Slov. biograf-skem leksikonu.

Pintar Luka, Baltazar Hacquet. Plan. Vestnik 1912.

Pirjevec Avgust, Slovenski možje. Mohorjeva knjižnica, št. 20. Prevalje 1927.

Rus Jože, Triglav v herojski dobi geološke vede. Geografski Vestnik 1933.

Wester Josip. Baltazar Hacquet, njegovo življenje in delo. Življenje in svet, knj. 9 (1931), št. 2.

b) V nemškem jeziku:

Costa Heinrich, Reiseerinnerungen aus Krain. Laibach 1848.

Deschmann Karl, Balthasar Hacquet. Mitth. d. D. u. Oe. A. V. 1882, Nr. 1.

- Dimitz August, Geschichte Krains. IV. Th., Laibach 1876.
- Hartig, Hacquets Autobiographie u. Originalbriefe an Freiherrn v. Moll. »Wahrheit«, München 1908.
- Hermann Benedikt, Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain... in Jahre 1780. Wien 1781.
- Huber J., Die Anfänge der alpinen Forschung in den Ostalpen. Würzburg 1907.
- Jakob Georg, Belsazar Hacquet, Leben und Werke. Bergverlag Rudolf Rother, München 1930.
- Kugy, Julius, Die Julischen Alpen, v zborniku Ed. Richter, Die Erschliessung der Ostalpen, zv. III, 1894.
- Kugy Julius, Fünf Jahrhunderte Triglav, 3. poglavje: Die ersten Ersteigungen des Triglav. Lorenz Willonitzer und Balthasar Hacquet, 1777—1782.
- Lorenzi Reinhold, B. Hacquet, der erste Ostalpen-Geologe. Jahresbericht d. Staatsgymnasiums in Villach, 1906/1907.
- Radics Peter, Vom Triglav und dessen Besteigungen. Oesterr. Turistenzeitung, 1887, 173.
- Richter Franz, Die Wochein. Illyr. Blatt 1821, Nr. 19—20.
- Voss Wilhelm, Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain. Jahresber. d. Staats-Oberrealschule in Laibach, 1884.
- Wurzbach Konstantin, Biographisches Lexikon. 7. Th.

Peto poglavje

Izbor iz Hacquetovih potopisov

1. Nanos—Golak—Sveta gora

Oryct. I, 5—7.

Apnensko gorovje, ki se na enem koncu pričenja v Oglejski ravnini ali pri reki Soči (Lizonza), se dviga vedno više do Trsta, kjer se mora njega višina računati na 190 sežnjev od morske gladine do vrha. Na koncu doline, kjer se pričenja gora Nanos (Nanas), sem zlezel nanjo, da bi raziskal nje lego in sestavine. Ta srednjeveliki kolos je del Julijskih Alp in se vleče med vzhodom in jugom proti severu. Sestoji iz apnenca, na polovici površja je gol in zelo prepereva; nisem mogel najti niti sledu kake okamenine. Na vrhu te gore, ki je precejšnja planota, je vse prav gosto poraslo z listavci, vendar je vmes mnogo jas, ki predočujejo travnate in lepe pašnike. To gorovje je sploh zelo razpokano in brez vode na višinah. Vse, kar sem našel zemlje na razpokah in v njih, je rdeča železnata glina, ki je tu in tam s prav takim apnencem pomešana, vendar se tam, kjer se gozd zdržema širi, nahaja dobra črnica. Na tej gori sem zasledil prav posebne preperine in na robu, od koder se vidi v omenjeno dolino, sem videl v skalah preperino v dolžini 100 sežnjev in 2 sežnjev v širini, kakor da so jo umetelno prekopali, da bi

naredili cesto. Kaj neki je vzrok take izredne preperine? — Kaj malo se moremo na tej gori kakor sploh na vsem našem Primorju zanesti na zanesljivost pečin. Če hočemo po njih z derzami plezariti, jih lahko že najmanjše gibanje poruši, ker zaradi preperevanja le še na majhnem oporišču počivajo. Zato je na teh golih strmih pečinah treba zelo paziti in se take previsne skale ne oprijeti ali nanjo stopiti, če nismo prej poskusili, ali je čvrsta ali ne. Ne morem se spominjati, ali imamo v Evropi še kako apneno gorovje, ki bi bilo preperevanju tako zelo izpostavljeno kakor le-tó. Zato tudi so vse te gore obdane z ogromnimi kamnitimi drčami, ki nadomestujejo pot, da se pride po njih na gore.

Za goro Nanos sledi proti severu druga, ki se raztega v komorni (državni) okraj Idrijo in se imenuje Golak (Golack). Odkar hodim po gorah, še nisem zadel na tako nevarno goro, kakršna je ta: njene kotanje, ki jih domačini imenujejo kotle, so vse leto polne snega. Gore so često še s črnim gozdom pokrite, vendar taki iglavci, četudi je deblo za moža debelo, ne presegajo višine 4 do 6 čevljev: vse raste pritlikavo, drevo ali pa grm, ležeč s svojimi vejami zleknjen na zemlji, ki je tako vsa zakrita. Gorje onemu, ki si upa sam na tako gorovje, če dovolj ne pazi in po vsakem koraku prej ne preišče kraja, kamor hoče stopiti; zakaj nenadoma si lahko polomi kosti ali pa za vedno tam obleži. Tu napravlja narava vse drugačne pastí za živali in ljudi kakor pa v švicarskih in tirolskih ledenikih. Tam se večni led razpoči v globok prepad, na našem gorovju pa skalovje — in to je tudi vzrok, da so takšne gore vedno brez vode in prsti. Na takih planinah drevje ne more doseči znatne visokosti zaradi dolgotrajnega snega in močnih vetrov, ki jim je poleti izpostavljeno. Močno preperevanje apnenih gora povzroča, da na njih vodovje reže globoke brazde in ustvarja kakor na višinah tako tudi v znožju zaprte doline, kakršne se tako velike ne najdejo zlahka v drugih deželah. Mislil bi kdo, da morajo v teh zaprtih dolinah nastati jezera, a to je pri nas zelo redek pojav, in to nam v srečo, zakaj sicer bi ves južni del vojvodine Kranjske in Istre stal pod vodo. — Prehodil sem to goro do znožja, ko sem moral vsaj deset kotel dol in gor prelesti, da sem došel na znožje v tesni odprti dolini. Namesto štirih ur pota, če bi bil hodil v premi črti, sem porabil za to hojo osem in tudi dvanajst ur. Po tej dolini teče rečica ali potok Idrijca (Ilderza).

Sveta gora pri Gorici

Oryct. I, 10.

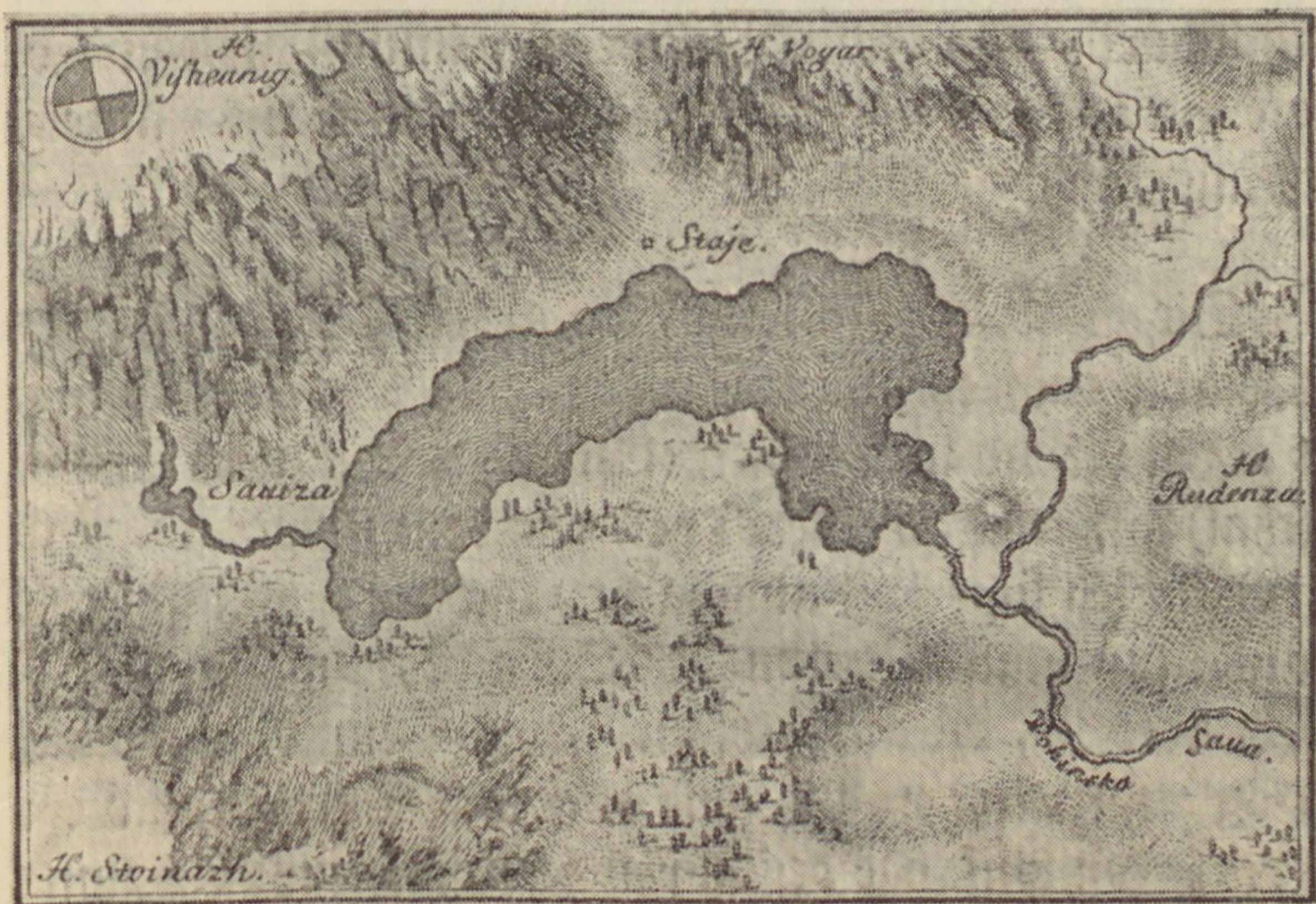
Pri Gorici sem se vzpel na ne posebno visoko Sveto goro (Monte Santo); le-ta se more smatrati le za predgorje drugih. Vse je apnensko, brez vidnih okamenin, z malo zemlje pokrito. Na vrhu je meniški samostan, kjer se lahko prenoči in menihi gosta jako prijazno sprejmejo. Ob večerni in jutrnji zarji je tu najlepši razgled na svetu; pregleda se vsa spodaj ležeča

ravnina in vsa mesta, ki se tam nahajajo, obenem z delom Jadranskega morja. O jasnem večeru se z daljnogledom baje vidijo celo Benetke. A kakor je tu lep razgled, je na Nanosu mnogo znamenitejši, ker se more od tam videti vsa Kranjska, Istra, Liburnija, celo ladje, ki dospevajo v naše primorske luke. Zares mi je v veliko zadovoljstvo, če na takem gorovju prenočujem; če se mi še tako slabo godi, me vendar zjutraj in zvečer krasni razgledi odškodujejo.

2. Bohinj

Oryct. I, 13—17, 26.

Tu v Cerknem (Zirklach oder Kirchheim) sem zapustil pokrajino, ki jo hočem drugi pot raziskati, in sem preiskal vse gorske vrhove. Najvišji, ki se vlečejo proti severu v dolino

Bohinjsko jezero

Vinjeta v Oryct. III, str. IX

Podbrdo, so vseskoz apnenski. V tej dolini se nahaja rečica Sora, ki teče proti mestecu Loka. Kaméne zvrsti, ki sem jih v njej našel, so skoraj iste, ki se nahajajo v reki Idrijci.

Tu sem prekoračil gorovje Porezen (Purzen), da bi naposled prišel v veliko Bohinjsko dolino. Povsod je vse gorovje, ki sem ga od Cerknega do sem prehodil, zgolj iz sivega apnenca. Prehojena pot je znašala 4 milje. Tu v tej dolini si v zatrepu gorskih predelov proti severu.

Vzlic temu, da se nahajajo tu najvišje gore ali planine v deželi, Bohinjska dolina poleti vendar ni neprijetna in se deli v dva dela po edini pečini, ki se je morala nekdanj odločiti od gorske gmote in se v dolino prikotaliti, zdaj pa se kaže kot majhna gora. Vsa dolina je dolga kake tri in pol ure ter je nekaj čez pol ure široka. Zgornja dolina, dolga poldrugo uro, leži proti večeru; prezanimiva je zaradi tega, ker oklepa lepo jezero; imenuje se Bukova dolina. To jezero je eno uro dolgo in tako široko kakor dolina sama.

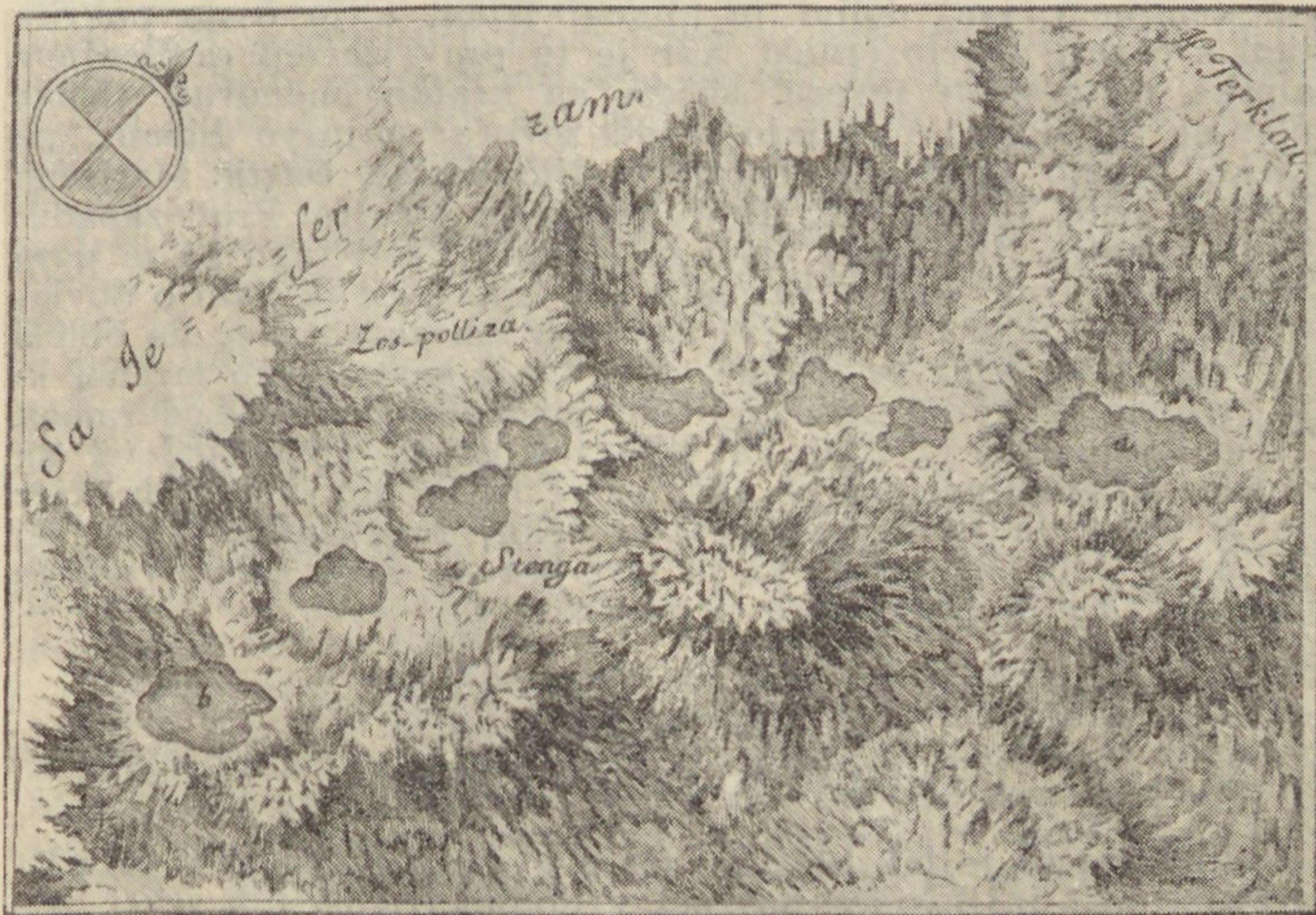
Če gremo še uro dalje od jezera proti zapadu v tesen gole pečine, koder teče močna voda, dospemo do izvirka jezerske vode. Tu se pravi: ne več dalje! Zakaj gladka skalna stena zapira nadaljnjo pot. Štirideset sežnjev v tej navpični steni, ki sestoji iz apnenskih skladov, dva do tri sežnje debelih, se nahaja votlina, iz katere se vali poleti, zlasti tudi pozimi, voda v tri do štiri može debelem curku z največjim navalom, tako da se sliši šumenje vode dve uri daleč.

Obrnil sem se proti severu in se povzpел na gorovje, da bi dognal, ali nima ta slap svojega vira v drugih jezerih. Ko sem bil tu avgusta meseca, je nisem našel posebno mrzle, znak, da je deloma nadnevna voda. Po šesturni hoji sem dospel v golo skalno dolino v višini alpske rajde, kakršne doslej še nisem videl v življenju. Takrat sem si želel imeti pri sebi pesnika; prepričan sem, da bi razpad sveta po sodnem dnevu opeval na najturobnejši način, kakor je to storil Klopstock v svojem Mesiji. Predoči si dolino, ki jo vso pokrivajo odkrušene skale, vmes pa leži tu in tam nekaj trhlih debel — le malo jih je, ki še stoje na koreninah, a še ta so brez vršičev, tako da se lahko zanesljivo reče, da v enem stoletju ne bo stalo nobeno drevo več. Tu nisem zasledil nobene četveronoge živali niti nisem opazil ptice. Vendar se baje v deževnem vremenu pojavijo tu neke morske ptice. Dolino obdajajo tako rekoč neprestopne gole visoke apnene pečine, ki venomer prete, da se docela porušijo. Nobenkrat ne moreš tod hoditi, ne da bi slišal grmenje rušičih se skal, zlasti kadar se sneg tali, ki pa povsem nikdar ne izgine. Vstop v to dolino se nahaja prav tako v navpični steni, ki ima razpoko, v katero je pritrjenih nekaj lesenih klinov, da se je dalo iti nekaj sto sežnjev navzdol.

Dolino sem našel šest uro dolgo, vegasto zaradi pečin, široko pa nad poldrugo uro. Raztega se v loku od vzhoda proti jugu in se splošno imenuje Za jeziercam, proti zapadu Zos-Polica, proti severu pa Za uteh. Tu sem videl pojav, ki povsem nasprotuje temu, kar navaja Rozier v svojih *Observations des Physiques*... namreč, da so smolavci, kakor jelke, borovci i. dr. prav tako zanesljivo zaščitno sredstvo proti streli, če bi jih nasadili okoli poslopij, kakor če bi postavili strelovodne drogove. Toda mojega vodnika, ki je bil leto prej prehodil vso dolino, da bi našel izgubljeno govedo, bi bila kmalu zadela strela, ko je nedaleč od jelke sedel in počival. Strela je bila udarila v vrh drevesa in ga razklala, spolzela je dol po severni plati debla in je na tej strani olupila vse drevo, ki sem ga našel, ko me je vodnik tja privedel, zelo smolnato. Ta primer kaže,

da se naziranju Roziera ne sme slepo verovati, temveč da naj rajši iščemo zavetja pri dobro postavljenem strelovodnem drogu, kakršnih imamo že več na deželi...

V tej dolini sem našel osem ne posebno znatnih jezer, ki imajo prav dobro vodo: štiri leže proti severu in so najmanjša, ona proti zapadu pa so znatnejša; nekatera imajo skupnost med seboj nad zemljo, druga pod zemljo. Vodna struja je usmerjena od severa proti vzhodu, kjer voda iz osmega, t. j. iz zadnjega jezera, ki je največje med ostalimi, v zemljo ponica, malo časa svoj tek pod zemljo nadaljuje in končno zopet na dan prihaja pri zgoraj omenjeni odprtini, Savica zvani, od koder odteka v

Dolina Triglavskih jezer
Vinjeta na naslovni strani Oryct. III

Bohinjsko jezero. Če pritisne kdaj hud mraz, tedaj ta odprtina zamrzne in to traja dotlej, da zopet vzbrsti drevje. Tedaj led s tahko silo razpoči, kakor da se je sprožil top, in voda se ulije z veliko silo venkaj. Če ostane luknja odprta, se tamošnji prebivalci lahko vesele zgodnjega poletja, a to se le malokdaj primeri, ker voda navadno zopet zamrzne. Prebivalci sami so že večkrat opazili, da je marsikatero leto več kot dvakrat zamrznila. Voda, ki odteka iz te luknje, ni edina, ki napaja jezero; zakaj je še nekaj neznatnih potokov, ki se tjakaj izlivajo, a pozimi često prav tako malo vode dovajajo kakor Savica. Kljub vsemu temu je iztok jezera vedno dvakrat močnejši kakor vsa voda, ki vanje priteka, kar priča, da mora

to jezero prav kakor Cerkniško imeti podzemske vrelce; le-ti pa se ne dajo nikakor opaziti, ker imajo svoje izvirke na dnu. Jezero je dokaj globoko in ga cenim na dvajset in še več sežnjev; ne more pa nikoli znatno narasti, ker ima velik odtok, ki mu pravijo Bohinjska Sava ali kratko malo Sava. Ta združuje v svojem teku še več drugih rečic, kakor so v zgornji dolini Ribnica, v spodnji pa Suha, ker ima ta potok poleti včasih prav malo vode, in Mala in Velika Bistrica. Le-ta napravlja lep slap. Pravi izvir te vode ni točno znan; le toliko se ve, da ta voda naraste, če na Tolminskem dežuje. Iz tega se jasno vidi, da si je morala najti pot skozi vse gorovje. Tretji pritok je znatni potok Belica (Velca).

Zemlja v vsej dolini je glineni lapor, a je često pokrita tudi s čevelj debelo črnico. Ker je tu pravi zatrep razčlenjene alpske vrste proti severu, hočem na kratko imenovati visoke planine, ki dolino obdajajo. Proti severu: najprvo Lipanc, na Klekh, drugič Terglou na Urala, tretjič Veršac, četrtič Marječna Klouva, petič Debeli vrh, šestič Kopica in Tičerca. Proti zapadu: Grad-Vohatca, Skerviena Suha in Hojnač. Proti jugu pa ta gora Straun ali Strun Vača, Črna gora ali Črna prst in nato o Šovlastenca, kjer Savica izvira...⁴¹ Na vseh teh gorah sneg ne obleži čez celo leto; kjer pa ostane, dobi modrikastozeleno mreno, ki jo moremo primerno imenovati »snežni mah« (Schnee-Ledermoos, Tremella nivalis). Doslej na vseh teh gorah nisem naletel na nobene okamenine, pač pa sem našel tu in tam v kotlah, kjer se je nahajala rdeča glina, včasih nekaj rogoličnika. Tu v tej dolini so tudi železarne, ki so last barona Žige Zoisa, vnetega pospeševalca in poznavalca prirodoznanstva.

3. Triglav

Oryct. I, 26—29, in III. 93—94.

Hacquet se je bil, kakor omenja v opisu Bohinja, v začetku avgusta 1777 iz Bohinja povzpel v dolino triglavskih jezer »Za Jezercam«. O nadaljnji hoji poroča takole: »Naposled sem zapustil svojo dolino, sem se proti severu vzel na Tičercu in se nato napotil proti Konjski planini. Na znožju te gore nisem našel nič drugega ko nekaj po sesutinah nastalih gričev; višje gori tja do skrajnega vrha te gore je vse zgolj siva apnenska pečina. Čeprav sem bil tu okoli 1. avgusta, je ponoči kakor tudi podnevi snežilo. Mraz lahko ne dopusti, da bi kdo v tem gorovju spal, dokler ni več noči tu prebil in mu zato spanec premaga občutje mraza. Od te gore sem krenil proti vzhodu in sem pustil ogromni Triglav za seboj, da bi ga letos posebič raziskal.

Zares sem šel meseca avgusta vdrugič tja gor iz Bohinja, kjer sem zapustil gospoda barona Zoisa, ki je imel čez glavo opravka s pregledovanjem in izboljšavanjem svojih tamošnjih fužin. Kot pravi poznavalec in pospeševalec prirodoznanstva mi je često sledil po stopinjah mojih desetletnih opazovanj, da je prirodne pojave, ki sem jih jaz omenil, sam ogledal, ker si je bil glede raziskovanja alpskih gorstev sprejel povsem

drugačen, takrat udomačen sistem. Ker je ta prirodnoslovec sploh edini v deželi, ki je razsodno raziskoval za menoj, je zato tudi le on tisti, ki more mojim izsledkom dati pritrdilni pečat, dokler ne pridejo drugi prirodoznanci, ki se bodo prav tako kakor on potrudili popreiskavati, kakor ima on to navado. Več ko enkrat sva samodruga potovala v gorovje...

Svojo pot sem nameril z Bohinjske planote, iz Srednje vasi, ki tiči že ob triglavskem predgorju, čez planino Konjščico. Dalje zgoraj v gorovju so nam izginili apnenski skladi, zato pa so se pojavile cele pečine iz čvrstega apnenca. Ko sem pot nadaljeval vedno više po pobočju Tosca (Tozht), sem tu našel apnenec v nekoliko upognjenih skladih. Ko smo se še više vzpenjali, smo zvečer prišli na znožje Triglava, na Velo polje (bella polla ali belli verh). S pomočjo barona Zoisa sem dobil s seboj dovolj ljudi, ki so bili kaj pogumni, čeprav ni bilo med njimi nikogar, ki bi mogel reči, da se je bil že povzpел na vrh Triglava. Eden izmed njih, moj učenec, ki ga omenjeni fužinar vzdržuje na svoje stroške v prid prirodoznanstvu in zdravilstvu, človek, v gorovju zelo izveden, je bil naslednjega dne prav tako malo pri volji, da bi lezel na to goro, kakor lovci, ki so bili z nami. Zakaj ta dan je bil zelo vetroven in oblaki so zakrivali vrh gore kakor navadno. Tehtni ugovori, ki so jih imeli moji ljudje glede vzpona na goro, so bili tile: da ruši veter velike skale, ki bi utegnile vsakega ubiti, in da je tako silen, da bi mu ne mogel niti najmočnejši človek kljubovati. Dalje, če bi koga oblaki zajeli, bi več ne vedel, kako naj se vrne; da še nihče ni na vrh prišel, in če se je o tem tudi kaj govorilo ali pisalo, da je vse samo laž.

Jaz pa sem resno premišljeval, kaj naj storim, da bi dospel na svoj cilj. Da bi še dalje tu ostal, mi ni dopuščal čas, ker bi živila pošla; če bi pa pričelo deževati ali snežiti, bi se moglo še manj opraviti. Zato sem se kljub vsem ugovorom odločil ter izginil iz družbe po četrti uri zjutraj. Lezel sem po pečinah vkreber. Spočetka kaki dve uri hoda nisem zadel na nobeno večjo zapreko v skalni zajedi, kjer je ležalo veliko grušča in snegovja. Ko pa sem to prehodil, sem uvidel, da so imeli moji ljudje prav, češ da jih je le malo gor prišlo ali pa še nobeden, vsaj še noben poznavalec rastlin; zakaj našel sem rastline, ki jih ni bil opazil ne Scopoli ne kdo drugi in ki jih bom o priličnem času objavil. Kar se tiče kamenstva, nisem našel nič drugega ko zgolj apnenec in železnato glino...

Čim više sem se popenjal, tem težavnejša je bila hoja. Nočem omeniti življenjske nevarnosti, ker si nismo nikjer niti uro svesti življenja. Le toliko hočem drugim v svarilo povedati, da se, ko dosežemo izvestno višino, ne moremo zanesti ne na stopaj ne na prijem, ker je tu na površini vse tako rahlo, da se sproži, če se skale le malce dotakneš. Najnevarnejše je, če si hoče kdo po gruščastih drčah navzgor pomagati, zato, ker kamni, ko nanje stopi, ne samo dol zdrčijo, ampak se lahko tudi od zgoraj sprožijo, tako da najde tam svoj kamniti grob. Zato svetujem, da naj, če hoče kdo na take preperele gore v družbi hoditi, nobeden ne stopa drug za drugim, sicer bi ga pri sto-

panju naprej kaj zalotilo. Zares se ne sme docela zavreči mnenje onih, ki pravijo, da se gore, kakršne so naše in Pireneji, vsako leto nekoliko znižajo; če bi mogli najbolj koničaste vrhove vsako leto izmeriti, bi se mogli o tem gotovo bolje prepričati, kakor se moremo sedaj. To močno preperevanje, nekaj morda tudi rudninski sestav apnenca povzroča, da gorske kope ne ostanejo celo leto s snegom pokrite, ampak samo oni deli, ki so obrnjeni proti severu...

Vzpenjal sem se vedno više, kjer spričo nedostatka prsti nikakor ne more uspevati nobena rastlina več. Pri tem sem moral uporabljati vse svoje moči in vso spretnost, da sem plezal po pečinah in se izogibal prožecemu se kamenju. Prečkal sem vedno le po južni strani, medtem ko je bril kaj močan veter. Ob 9. uri se mi je vendarle posrečilo, da sem došel na stranski vršič gorskega hrbta, ki ga imenujejo Mali Triglav (te male Terklou). Ta pečinasti vrh je morda tvoril nekdanj enoten trup z ostalim vrhom, a se je spričo hitrega preperevanja ločil; tudi utegnejo železnati drobci, ki se nahajajo v kamnu, razkroj zelo pospeševati. Zakaj vsi vmesni presledki so tu zelo železnati, tako da, kar se od njih odplakne, vso skalo pobarva, in to je že mnogo pastirjev in lovcev napotilo, da so tamošnji fužini (v Bohinju) označili ta kraj za tak, kjer se nahaja mnogo železne rude. Takšna novica je tam zelo prijetna, ker take rude že zelo primanjkuje. Vendar se ni nihče upal iti gor ponjo in bi bil tudi ves trud zaman potrošen, ker nisem našel niti trohice take rude.

Ko sem prišel na vrh na severni strani in sem bil tako v oblasti vetra, me je takoj vrglo na tla. Tako na tleh ležeč sem se oziral na glavni vrh, ki bi ga bil kot izurjen pešec lahko v pol ure zavzel, toda vetrovi, oblaki, ki so zagrinjali vrhove, in neprestopne navpične stene so mi dostop vsaj s te strani onemogočili. Zato sem se takoj vrnil, a še to se mi je komaj posrečilo.

Ko sem prišel v znožje gore, sem našel svoje ljudi, kako so me iskali in si mislili, da sem si moral že nekaj kosti polomiti. Toda če ne upoštevam nekaj modrih marog, sem bil prav tako zdrav kakor poprej. Samo to mi je bilo iskreno žal, da v zlic vsemu naporu nisem bil dosegel najvišjega vrha. Hotel sem s svojimi ljudmi še drugi dan goro z druge strani naskočiti, toda vreme ni dopuščalo; zato sem se zadovoljil s spoznavanjem gorskih sestavin. Vendar upam, da bom drugikrat prišel nanj, ko bom dobil De Lucov⁴² dvokraki barometer, da bom višino izmeril. Tej moji prošnji iznajditelj sam ni mogel ugoditi; zakaj njegov gospod brat mi je pisal, da mi takega barometra v Ženevi ne more za nikako ceno nabaviti, brat pa da je vzel svojega s seboj na Angleško, tu pa da ni nikogar, ki bi znal tak barometer napraviti.

Gora je po navedbi našega rajnega marljivega rojaka Florijančiča³⁴, ki je zemljevid naše dežele napravil z velikim trdom in pridnostjo, 1399 pariških sežnjev vzvišena nad ravnino mesta Ljubljana. Sicer še ne vemo zanesljivo, v kakem razmerju je morska gladina pri Trstu proti horizontu našega mesta, vendar

se mi dozdeva, kolikor morem posneti iz padca Idrijce in Soče, ko stoji prva po meritvi v Idriji v istem horizontu kakor mesto Ljubljana in se njen (Soče) padec do morja za 300 sežnjev ne zdi previsok, da ima ta gora 1699 sežnjev ali 10.194 pariških čevljev višine. — Čas bo poučil, kako je Florijančič pravilno meril. Toliko pa vem, da sem mogel, čeprav še nisem bil na vrhu gore, vendar pregledati vso Koroško in Kranjsko tja do Hrvaškega in če bi bil imel jasen in miren dan, bi bil brez dvoma mogel s pomočjo angleškega daljnogleda, ki sem ga imel pri sebi, videti tja do Benetk. Toda kakor koli visok je naš Triglav, je vendarle otrok proti Čimborasu⁴⁴ v Peruju, ki ima baje 21. 136 čevljev nadmorske višine. Le-ta je pa tudi najvišja gora novega in starega sveta, kolikor je znano.

Ko sem najvišje kope teh Alp prehodil in prišel do vasice Gorjuše (Garjusche), sem krenil z gorovja nizdol in sem se napotil ob reki (Savi), da bi prišel do drugega jezera, ki leži pri Bledu (Bledo oder Feldes) in je od prvega (Bohinjskega) tri milje oddaljeno.«

*

Preveč drzno je bilo početje, da se je Hacquet sam brez spremljevalcev napotil v povsem neznano mu višavje. Ta prvi poskus mu je uspel le toliko, da je po skrajno napornem in nevarnem plezanju zavzel vrh Malega Triglava. Leto nato (1778) pa je »v gorovju zelo izvežbani« Willonitzer⁴⁵ v spremstvu treh Bohinjcev kot prvi pristopnik zavzel tudi glavni vrh, kakor nam priča naslednje sporočilo.

Willonitzer, ki je bil l. 1777 prišel v družbi Hacquetovi na Velo polje, ne da bi se bil nato udeležil vzpona na Mali Triglav, ki ga je Hacquet sam opravil, se je leto nato namenil, da zavzame vrh Triglava. V družbi gamsjega lovca in rudarjev Matevža Kosa iz Jereke in Luke Korošca iz Gorjuš je prišel dne 24. avgusta na Velo polje. Drugi dan so triglavsko pobočje preprečkali in se razgledali, kod bi se dalo na vrh priplezati. Tretji dan, 26. avgusta, so se o prvem svitu dvignili z Velega polja in dospeli v petih urah na Zeleni plaz. Od tod so se vzpeli menda najprej na Mali Triglav, nato pa po rezi, mestoma le dva čevlja široki, do pečin »zadnje glave Triglava«. Tu so pričeli spremljevalci oklevati, vendar so se osrčili in so po severnem robu priplezali na vrh. Vreme jim je bilo ugodno. Willonitzer je ugotovil, da bi moglo na vrhu stati do petdeset ljudi, ni pa našel sledu, da je bil že kdaj kak človek na njem. Okoli dve uri so se pomudili na temenu. V dve skali so vsekali imena: J. [Jožef II.], S. Z. [Žiga Zoisa], H. [Hacquet] in svoja imena. Nato so kladiivo in dleto zagozdili v skalno razpoko in nastopili sestop, tako da so se še isti dan domov vrnili. Spotoma so pot zaznamovali, da bi jo prihodnje leto laglje izsledili.

To je posnetek iz zapiskov barona Žige Zoisa, ki jih je prof. Fr. Richter objavil v članku »Die Wochein«, Illyr. Blatt 1821, št. 19. Tako so bili Willonitzer in njegovi spremljevalci prvi pristopniki in zmagalci Triglava dne 26. avgusta 1778. To dejstvo omenja tudi Hacquet v predgovoru II. dela svoje Oriktografije

kratko in jedrnato: »Narisal sem naslovni bakrorez, še preden sem mislil dati ta del v tisk; moral sem toliko časa prenehati, da se mi je naposled posrečilo priti na vrh gore, da bi ga z barometrom izmeril, kar mi je proti mojemu pričakovanju uspelo dne 8. avgusta 1779; zato sem mogel še pred izdajo dostaviti naslovni bakrorez.«

Sliko Triglava, priloženo naslovni strani I. dela Orikto grafije, je narisal F. X. Baraga in v baker vrezal C. Conti. Na odtiskih prve naklade še ni imenskih označb, naslednji odtiski pa že imajo navedek višine 1549 pariških sežnjev in imena Velki Ter glou, Mali Ter glou in Bela pola. Slika kaže zelo fantastično lice. Risar je z bujno domišljijo predočil divje strmine in rogljate robove v pretiranih obrisih. Vrh ob levem robu bi prej utegnil biti Mišelj vrh ko Mali Triglav, medtem ko bi Kreterza lahko bila odmaknjeni in ponižani Mali Triglav.

Besedilo latinskih heksametrov ob spodnjem robu se glasi:

Hic ubi TERGLOVUS caput altis nubibus infert,
Quanta laborantis naturae munera cerno!
Quam stat sublimis ventosque imbresque serenus
Despicit atque simul raros ostentat honores,
Flora, tuos! — — —

To bi se glasilo v našem jeziku:

Tu, kjer glavo Triglav molí visoko v oblake,
koliko zrem darov mogočno tvoreče prirode!
Kak strmí v nebo! Vetrove, meglovje prezira
jasen sam in obenem le redke prekrasne cvetice,
Flora, tvoje mi kaže.

Sliko poživlja prizor na Velem polju: kozji pastir, ogrnjen v plašč iz ličja, spoštljivo pozdravlja fevdalnega gospoda v suknji na škrice, s trirogim klobukom na glavi.

Hacquet nadaljuje svoj opis takole: *Ti, XXVIII - XXXI*

»Prvi vzpon na skrajni vrh te gore se je posrečil konec preteklega leta 1778 dvema srčnima gamsjima lovcema in enemu mojih bivših učencev. Ker je bil nekdo za to smelo podjetje določil denarno nagrado, so morali ti ljudje zaradi zagotovila doseženega uspeha vsekati v skale znake, ki sem jih tudi na nekaterih krajih našel.

Preden sem se gor napotil, sem najprej z barometrom izmeril morsko gladino pri mestu Reka ali Fiume in površino mesta Ljubljane, kjer se pričenja Gorenjska ravnina. Po večkratnih opazovanjih sem ugotovil, da je barometer, povprečno vzeto, kazal pri morju $28'' 3^{11}/60''$, v začetku omenjene ravnine pa $27'' 6^{5}/6''$, iz česar ob primerjanju s termometrom sledi višina 150 [sežnjev]. S prav temi instrumenti sem naposled izmeril tudi goro Ter glou ali Ter klou ter našel, da se nekoliko, vendar ne znatno razlikuje od meritve Florijančičeve. Ta razlika pa mi je bila premajhna, da bi tako častitega moža obdolžil kake netočnosti, tem bolj,

Triglav z Velim poljem
Naslovna slika v Oryct. I

ker se iz različnih opazovanj, ki so se opravila z barometrom, ve, da niso vselej najpravšnja. Stanje mojega barometra je bilo $22'' 3 \frac{1}{2}'''$ in termometer je na sončni strani v senci kazal $13 \frac{3}{4}^{\circ}$ R. Potemtakem je višina te gore v primeri z višino gore Sv. Gottharda,⁴⁶ kjer stoji samostan, skoraj enaka. Z ozirom na to sem svojo višino primerjal z ono, ki jo navaja Florijančič, ter smatral njegovo za prav tako pravilno kakor svojo; zato sem pridržal njegovo številko ter dodal 150 sežnjev nadmor. višine k 1399, kar znaša 1549 pariških sežnjev.⁴⁷ To številko sem nato postavil na bakrorez I. dela. Da bi naznačil pariške sežnje, sem skozi 0 včrtal p. Ker pa je bilo besedilo že eno leto natisnjeno, mi ni bilo mogoče, da bi v njem o tem kaj omenil. Sicer pa bi bil prav želel, da bi mogel na vrhu te gore več dni ostati, a to je nemogoče. Prvič je komaj možno nanj priti; drugič si v nevarnosti, da o prvem ohlipu vetra življenje izgubiš in te ali dol strmoglavi ali pa te ubije padajoče kamenje. Zakaj kdor je bil na granitnem ali apnenskem gorovju, ta ve, kako lahko se stopa po prvem in kako težavno po drugem. Tretjič je to visoko gorovje redkokdaj dolgo brez oblakov in si tudi v nevarnosti, da ne najdeš več poti nazaj. Četrtrič bi hudi mraz od onih ledenih gora, obrnjenih proti severu, nočevanje malone onemogočil. Zatorej tu odkrito priznam, da s svojo meritvijo nisem zadovoljen, ker mi je bilo nemogoče dalj kot eno uro in to samo enkrat tu vzdržati; to mi ne zadostuje, da bi pravilnost svoje meritve zagotovil. Kljub temu zdaj nisem več pri volji, da bi delo znova opravil, zakaj vedno je velika sreča, če odneseš cele kosti.

XXXI
Kar sem o razdalji Malega Triglava od Velikega v I. delu povedal, da bi mogel od svojega zadnjega stališča v pol ure doseči najvišji vrh, mi je bilo to nemogoče, saj sem od tam do vrha porabil tri ure... Vrh tvori belosivi apnenec. Okamenin se tu prav tako malo najde kakor na kraju, ki sem ga omenil v I. delu. Ker je preperevanje izredno veliko, se ne smemo čuditi, če vrhunec od leta do leta upada in če se bo po daljšem času našla višina manjša.«

Tako enostavno jedrnato poroča Hacquet o svojem prvem vzponu na Triglav. Dosegel je svoj glavni namen, da je s pomočjo dvokrakega barometra določil njega višino. Njegovi točni podatki ne dopuščajo dvoma, da bi ne bil dospel prav na teme Triglava. Nikakor ne drži nekam zlomiselnost poročilo profesorja Fr. Ks. Richterja, da je Hacquetova družba dospela pač do previsne stene pod glavnim vrhom: »Tu je upehani in onemogli profesor izjavil, da je ves vrtoglav in da ne more dalje ter da je že ono mesto dovolj prikladno za meritev višine, češ da razlika od tod do vrha ni posebno znatna. Potemtakem Hacquet ni bil na najvišjem vrhu Triglava, ampak ob njem.«⁴⁸

Svoj drugi vzpon [l. 1782] Hacquet v III. delu Oriktografije, str. 93—94, takole opisuje:

»Leto nato, ko sem bil napravil botanično potovanje v Triglavsko gorovje, sem to goro zopet izmeril z enokrakim barometrom. Pri tem vzponu sem se bil namenil, če bi bilo mogoče, biti pri sončnem vzhodu na skrajnem vrhu te gore, da bi pri tej priliki posnel pravi položaj gore Velikega Kleka (Klökner),

Snežnika (Snisnik) ne daleč od Reke, Grintavca (Grindouz) in Dobrača in da bi ta gorovja v njih pravi legi narisal na papir.

Odšel sem 23. julija zarana z znožja do Velega polja (Bella pola), kjer sem tisti dan na poti od Konjščice protu Velemu polju naletel na koralno skalo, zagozdno v prvotni apnenec. To je bila posebna znamenitost, zakaj to je bila najvišja okamenina, kar sem jih kdaj našel, in sem jih še dalje sledil, kolikor se je dalo. Kamena zvrst je bila manj zelenkastosiva ko prvotni apnenec in poleg okamenelih koralnih vrst tudi mnogo z eno- in dvolupinatimi školjkami pomešana. Najvišje najdišče teh okamenin utegne imeti 600—700 sežnjev nadmor. višine.

Na Velem polju sem ostal šest ur, da bi se odpočil. Ker je bila prav jasna noč in sem imel dva pogumna gorohodca s seboj — eden njiju, z imenom Luka Korošec, je bil najbrž prvi, ki je pristopil na vrh, odkar svet stoji — sem torej odšel z njima po polnoči iz našega počivališča in sem po neprestanem vzponu ob sončnem vzhodu dosegel prvo rez ali hrbet gore Kredarice, ki se stika s Triglavom. Od tod sem mogel položaj zgoraj omenjenih gora, zlasti onih na vzhodu, popolnoma pregledati.

Po 7. uri sem šele dosegel najvišji vrh ali rog Triglava, ki je bil to leto proti severu za tri sežnje višje s snegom pokrit. Zakaj skale, v katere so vsekane črke I. S. H. (na tej sem vklesal polkrog s piko) L. K. L. K. so bile za 4 sežnje globlje, medtem ko so sicer le za 6 čevljev proč od najvišje točke. — Zdaj sem pričel meriti z barometrom, ko sem še enkrat označil vse možne točke najvišjih gora. Meril sem najprej z dvokrakim barometrom, da bi videl, kako se višina, navedena v predgovoru II. zvezka, ujema s to, ki jo kaže barometer. Po tej meritvi je višina znašala 9 sežnjev manj kakor tam ugotovljena. »

Sodobni alpinist utegne v opisu obeh Hacquetovih vzponov pogrešati natančnejših podatkov o opravljeni turi. Hacquet ne omenja težavnejših prehodov, zlasti vstopa v triglavsko oplečje in prestopa po ostrem robu od Malega proti Velikemu Triglavu, kakor tudi ne navaja podrobnih časovnih podatkov. Nepobitno pač drži, da je bil Willonitzer prvi zmagalec Triglava,⁴⁹ kakor pritiče Hacquetu čast, da je prispel nanj kot drugi in tretji pohodnik in da je bil prvi, ki je ugotovil njega nadmorsko višino.

Še v dveh drugih knjigah omenja Hacquet svoje pohode na Triglav. V *Phys. Reise*, I, 67, opisuje razgled z vrha Matajurja ter ugotavlja, da se alpska vrsta, ki jo vidi pred seboj, cepi na tri panoge in da tvori Triglav s svojimi priveski konec Julijskih Alp proti zapadu. Svoje opazovanje takole nadaljuje:

»Višina te alpske vrste je zelo različna. Najvišja med vsemi vrhovi je gora Triglav, ki ima 1549 pariških sežnjev nadmorske višine, medtem ko ima nekaj milj od tod oddaljeni Veliki Golak pač ne mnogo več ko 1000 sežnjev, proti vzhodu pa ima t. zv. Snežnik (Shnishnik) ne mnogo manj ko Triglav in gora Klek (Glek) v začetku Julijskih Alp utegne imeti isto višino z Golakom.⁵⁰ Sicer teh gora nisem več izmeril, vendar ko sem bil na najvišji točki Triglava, sem mogel vse pri različnem merjenju višine pregledati, tako da menim, da se pri tem nisem zelo zmotil. Tu navedene višine ne dosegajo visokih švicarskih gora, še

manj pa višin novega sveta... Triglav mora biti višji kakor Čimboraso, ker se od znožja gore ne more zlahka v dolgem poletnem dnevu doseči najvišji vrh, vendar če bi bil iz granita, bi bilo to lahko mogoče. Toda to apnensko gorovje je skrajno napeto in preperelo, tako da je stopaj redko varen ter si brez krampežev in dolgih okovanih gorjač ne moreš naprej pomagati; razen tega pa je treba večkrat med dvema navpičnima stenama kakor dimnikar gor in dol dričati.«

V svoji »Lustreise« str. 16—17 pa omenja:

»Čeprav sem goro Triglav že več ko enkrat skoraj docela zavzel kakor tudi njega okolico, si vendar ne morem domišljati, da mi je prišla komaj več ko ena tretjina tamkajšnjih redkih rastlin pred oči. Zakaj moji posli mi niso dopuščali dalj ko samo kratko časa tamkaj bivati. O, kolikokrat sem si želel, da bi tu leto dni bival kot ovčar, da bi mogel to s cvetkami bogato pokrajino vsak čas prehoditi! Koliko redkih rastlin, ki mi sicer ne bodo prišle pred oči, bi mogel tam odkriti! To visoko in mogočno gorovje ima že množico različnih klim, zato se nahajajo tam tudi tako raznovrstne rastline. Oni del, ki je obrnjen proti morju, vedno obseva vroče sonce. Nasprotno pa severna plat nima skoraj nič sonca v tesnih dolinah, kjer nastajajo večne ledene gore, ki so morda toliko stare ko svet ali vsaj tako stare kakor one visoke gore, katerih nastanek ne izhaja od takega potopa, kakor velja to za druga mešana gorovja.«⁵¹

4. Bled

Oryct. III, 1—6.

»Četudi ima Gorenjsko še toliko prijetnih pokrajin, vendar ni nobene, ki bi bila tako slikovita kakor ona okoli Blejskega jezera. To jezero je skoraj štirikotno, le proti vzhodu sega v manj gorato zemljo. V premeru meri nekako pol ure, je zelo globoko in ima prav čisto vodo. Naokrog se dviga sivo apnensko gorovje neznatne višine; položno se niža vse noter do jezera, tako da se ga proti vzhodu, jugu in deloma proti zapadu dotikajo travniki in žitna polja. Proti severu se pne navpična pečina, 50 do 60 sežnjev visoka, na njej so pred časom zaradi turških napadov zgradili grad, ki je last briksenškega škofa in biva v njem še sedaj njegov oskrbnik.

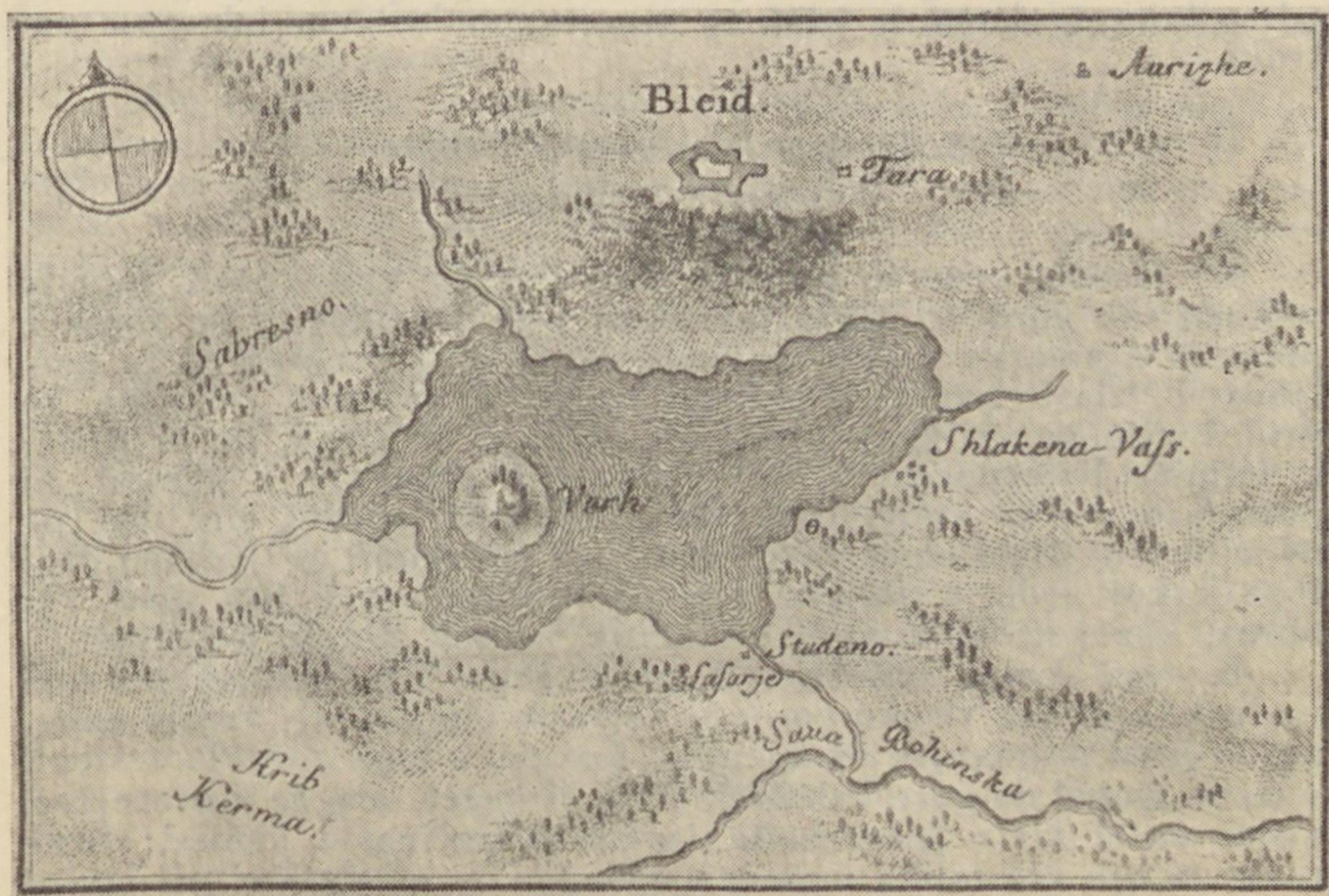
Sredi jezera se dviga precej velika pečina, ki tvori majhen otok z imenom Vrh (Verh). Na njem je sezidana cerkev, ki bi jo po vsej pravici morali porušiti zaradi mnogih nezgod, ki jih dožive potniki, tjakaj namenjeni. Še letos je utonilo hkrati deset oseb, ki so se tja zaradi pobožnosti peljali...

Jezero ima le malo pritokov, in to le na severni strani; proti jugu ima svoj odtok v Bohinjsko Savo. Okrog jezera stoje majhne vasi ali posamezne hiše, ki nudijo z jezerom vred in z gradom na višavi prav grotesken pogled. Gore, ki stremijo proti jezeru, se med seboj zelo razlikujejo; manjše leže spredaj, večje pa se grmadijo v ozadju v razmerju večje daljave vedno više proti nebu, tako da imamo povsod najlepši perspektivični pogled. Najčudnejši prizor nudi t. zv. Babji zob (Babje Sob), ki je del

gorovja Jelovice (Jelauze), ali Zobka, t. j. zob stare babe, ime, ki ga dajejo vsi Slovani kakor tudi Kamčatci gorskim vrhovom. Končuje se v ost, ki je kakor razcepljena, kjer deževje železnato glino iz razpoke izplakuje. Poskušali so že, da bi nanjo zlezli v nadi, da bi našli tam železno rudo, toda vrh je nepristopen, ker ga na vseh straneh obdajajo zgolj navpične apnenske stene...

Na južnem bregu našega jezera se nahaja topel vrelec; ne daleč od tod leži Žlakena vas (Schlakena vass oder Schlakendorf).⁵² Ta vrelec ali bolje dva vrelca izvirata iz sive apnene pečine, nekaj korakov nad jezerom. Ne vem, kako more Valvasor trditi, da je oskrbnik omenjenega gradu napeljal vodo iz jezera

Blejsko jezero
Vinjeta v Oryct. III, str. 1

k toplima vrelcema, da bi se tako znebil zaplečnikov, ki so se tam kopali in ki jih je moral zastonj pogostiti. Tako naj bi toplice pokvaril in se rešil nadaljnjega navala ljudi. A kako naj bi se to moglo zgoditi, ko pa se še dandanes kakor že v davni preteklosti topla studenčnica po zakonih težnosti izteka dol v jezero? Oskrbnik pač ni jezerske vode tja napeljal, temveč je pustil, da se je poslopje, če je sploh kdaj tam stalo, porušilo, ker kopališki gostje niso hoteli toliko plačevati, da bi se poslopje vzdrževalo. Gotovo je malo dežel v Evropi, kjer se tako malo troši za zdravstvo kakor v tej deželi. Tako vidimo še danes, da je vsa vojvodina brez bolnice, kar bi bilo vendar v prid dežele in vere gotovo potrebnejše kakor več ko prepogostni, pred časi ustanovljeni samostani in cerkve, ki se v deželi nahajajo...

Ta topla vrelca sem preiskoval v najlepšem vremenu konec marca 1779. Jezerska voda je kazala 4° R, obeh vrelcev pa 18½° R; bila je čista, brez okusa. Ker niso ne toplina ne rudninske sestavine te vode znatne, more tudi le malo učinkovati; zakaj da naj bi kaj učinkovala, bi morala imeti vsaj 27° R; da pa bi ugodni učinek izhajal iz rudninskih sestavin, bi jih moralo biti mnogo več v njej, kakor jih je zares. Brez dvoma je moralo biti svoje dni boljše kakor sedaj, sicer bi se bilo le malo ljudi našlo, da bi si tu zdravja iskali. Kdo ve, ali ni upadek zdravilne moči te vode edini vzrok, da so jo popolnoma opustili, ko pa imamo v deželi mnogo boljše vrelce? Kakor v drugih pokrajinah Evrope so mi tudi tu zatrdili, da je veliki potres l. 1755 povzročil mnogo škode zdravilnim vrelcem, a tega ne morem po lastnem izkustvu potrditi.«

5. Iz Kranjske gore v Trento

Oryct. III, 40—44.

»Z Jesenic sem se napotil med gorsko vrsto proti zapadu v Kranjsko goro... Pokrajina okoli trga Jesenice je še vseskozi prijetna z zmerno toplim podnebjem. V njej prebiva zares lepo ljudstvo, zlasti kar je ženskega spola. V kratkem času pa, ko prideš više gor v kraj Kranjsko goro, se ti zazdi, da si prišel k bajnim Patagoncem.⁵³ To so ljudje v razmerju z gorami, ki postajajo vedno više, tudi manj omikani, surovi, pri tem pa odkritosrčnejši in manj razuzdani... V splošnem je ljudstvo prej lepo kakor grdo, a poljsko delo ob vročem soncu jim spači ves obraz, ker večidel nimajo klobukov, ampak delajo gologlavi...

Iz tega kraja sem krenil proti jugu. Tu sem se povzpел v alpski svet čez visoko gorovje Zapotok (Sa-Potok): vse je apnenasto, brez najmanjše okamenine. Ko sem s tega gorovja sestopil v tesno globel do gore Priženek (Prischenegg), sem še v precejšnji višini našel izvir Soče. Le-ta izvira iz pečinaste krnice, slične rovu; iz nje vre tolika množina vode, da bi mogla kar pri izviru gnati šest mlinskih kamnov... Ta reka Soča, ki nato vso Trento napaja, dobi z južne strani še prav tako močan pritok, ki sprejema vase vodo z ledenika gore Triglava. Ta pritok zovejo ondotni prebivalci Sača (Sazha),⁵⁴ da ga tako razlikujejo od Soče, čeprav se oba rokava po teku ene do dveh ur združita in obdržita ime Soča (Lisonzo) tja do Jadranskega morja. Preden se združita, je voda še tako mrzla, da v njej ne ostane nobena riba živa, čeprav so jih že večkrat poskusili nasaditi. Tu bi bilo treba zastaviti vprašanje: ali je v tej ledeni vodi mraz vzrok, da ribe ne žive, ali pa pomanjkanje za taka bitja neizogibno potrebnega zraka? Dozdeva se mi, da tiči vzrok bolj v tem kakor v prvem; zakaj po izkušnji je zadosti znano, da se ribe lahko obdržijo v mrzli vodi, če najdejo v njej le odprtino, da ima zrak prost dostop. Utegnil bi kdo misliti, da oba rokava Soče nista zamrznjena, a vendar se ribe v njih ne morejo ohraniti. Jaz domnevam, da jim manjka tu bolj stalnega (>fix«) kakor navadnega zraka ali pa da se spričo mraza ne morejo dovolj razviti. Vendar

so to le domneve; morda je vse kaj drugega vzrok temu, kar pa se more teže dognati, kakor si kdo predstavlja.

Zdaj pa še besedo o dolini sami! Trenta, ki se pričenja proti severu, se zavije proti vzhodu in jugu po teku 4 ur v Bovško polje, kjer se konča. Vseskozi je zelo tesna, na obeh straneh zagrajena po strmih in visokih gorah, tako da celo leto prisije le malo sonca vanjo.

V začetku te doline ne daleč od izvira Soče sem našel fužino, ki pa ni bila v obratu; zakaj njen lastnik je tako slabo skrbel za obrat, da ga je moral opustiti in je fužino ponudil dvoru za odkup. Ta pa je bil prav takrat, ko sem se tu mudil, odposlal komisijo izvedenih rudarjev iz Idrije, da bi podjetje ogledali... Iz vsega se je dalo povzeti, da je bilo obdelovanje železa tu v jako klavrnem stanju.

Poleg te fužine nisem našel nič znamenitega razen majhne cerkve s sto let starim duhovnikom in cerkovnikom. Prvi je bil mož poln praznoverja, h kateremu so lahkoverni hribovci pritekali s hlačami in krili bolnikov kakor na božjo pot; te stvari je blagoslovil, da bi preklemanski zlodej nobene bolezni več ne povzročil. Treba je omeniti, da tega starega sanjača trpi goriški, ne pa kranjski škof. Ko sem bil jaz tamkaj, se je starec čutil bolnega, tako da sem mogel z njim le malo govoriti. Vendar me je vprašal, počemu sem prišel. Mar da bi zadobil zdravje? Ker je imel, kakor se mi je zdelo, od čarodejstva del svojih dohodkov, zato tudi ni mogel pozabiti, da mu je fužinar, kakor so mi povedali, ostal na dolgu užitek, ki mu ga je že nekaj časa odtegnil. Ko ta starec umre, ne vem, kako ga bo njegov strežnik pokopal. Zakaj nikjer ni več ko za en ali dva čevlja prsti in, če bi je bilo več, bi jo nalivi vselej s pečine odplaknili.«

6. O Ziljanih

Abbildung I 13—19

Prvi del svoje knjige »Abbildung und Beschreibung der süd-west- und östlichen Wenden...« je Hacquet posvetil cesarju Francu II. V tem posvetilu omenja med drugim, da vsebuje ta spis del njegovih 35-letnih opazovanj, ki jih je opravil na svojih fizikalnih potovanjih po vseh deželah prostrane države. Tako razširjeni slovanski narod tvori dve tretjini vsega cesarstva. Zato je smatral za umestno, da je te narode čimbolj proučeval.

Prvi oddelek omenjene knjige se glasi: O Vindih ali Slavencih, prvo poglavje pa: Zilavci (Geilthaler oder Silauzi). O teh sporoča naslednje:

Slovansko pleme, ki biva najdalje proti zapadu [Hacquet piše pomotoma Osten] v Evropi ob reki Zilji (Sila = Gewaltbach), po kateri ima svoje ime. Teh Slovencev (Winden), ki bivajo utesnjeni v neširoko dolino Karnijskih Alp, je neznatno število... Vsa ta pokrajina se deli v Zgornjo in Spodnjo Ziljsko dolino in je za svojo majhno površino zelo z vasmi poseljena, kakor so skoraj vse gorate dežele kultivirane Evrope preobljudene... Tu se

govori vobče malo nemški, tako malo kakor onkraj Drave [slovenski], kjer namesto slovenskega vlada robato nemško narečje.

Ti Slovenci so vitki, veliki in postavni ljudje, bolj rjave ko bele polti in takih (rjavih) las. Ker žive v apnenskem gorovju, nimajo golš ne drugih telesnih napak, kakršnim so njih sosede na severu tako zelo podvrženi, da je ljudstvo spričo tega večidel bebasto. Ker Korošci v granitnem, skrilastem in glinastem gorovju niso tako bistrourni kakor ti Slovenci, imajo le-té za prekanjene in lokave ljudi, ki se kažejo zelo spretne v drobnem kupčevanju. Korošci se v tem povsem ne motijo (majhne tatvine pri njih sem bil sam nekoč deležen), toda zakaj ne trdita tega o njih ne Italijan ne Kranjec? Brez dvoma, ker nista tako lahkoverna, kakor so oni Korošci. Prav zaradi tega zaničujeta Ziljan in Kranjec Korošca. Zakaj če hoče koga opsovati kot tepca, mu reče: Ti, Korošec (Ty Koroshz).

Ziljan je pobožen brez posebnega čustvovanja. Hiti pač kot romar gor na svoje Višarje (Usharje), a daleč ne s takim navdušenjem kakor nemški Korošec. Ta sveta gora s cerkvijo na vrhu, v kateri je baje čudodelna podoba, jim je često samo v zabavo, zlasti mladim ljudem, ki se v nekaj urah na goro povzpno, nato pa na koritasti deski po tanki travi v 20 minutah vso pot v dolino opravijo. To je vožnja s sankami, ki ni brez nevarnosti, čeprav se vozači znajo prav spretno skal ogibati.

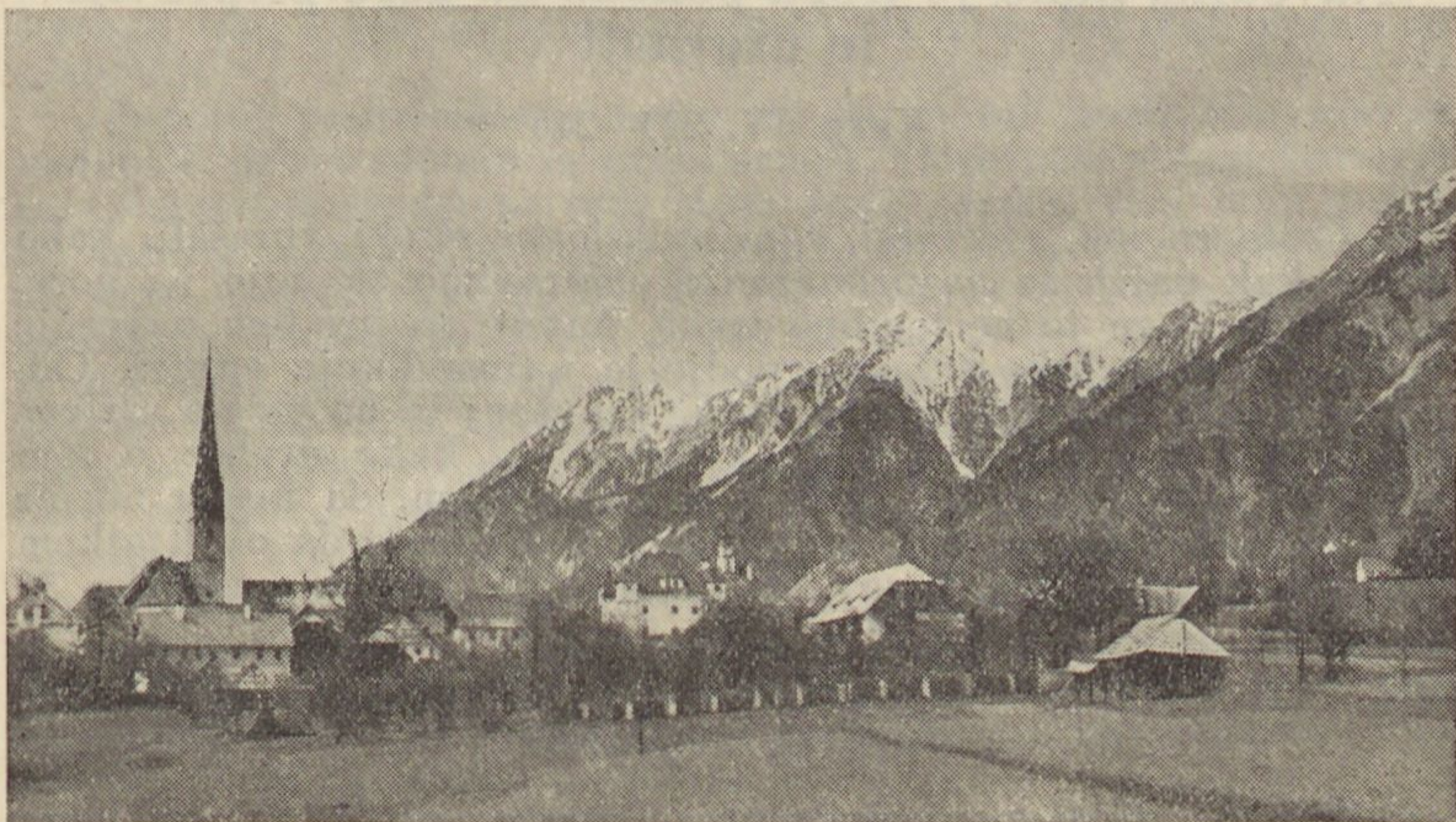
Veselost je pri tem slovenskem ljudstvu skoraj splošna. Proščenja praznujejo večidel pod milim nebom z gostijo in plesom. Ženski spol se na to že večer prej pripravi s tem, da si umije vse telo; dekleta si spodnji del telesa s slamo in grobimi brisačami tako odrgnejo, da gledalci drugi dan še vse rdeče vidijo. To pa je možno zaradi njih skrajno kratkih kril, ko je med plesom in poskakovanjem ves spodnji del izpostavljen pogledom... Vendar se tako ravnanje ne more smatrati za nenravno, ker je to že star običaj in se nobenemu domačinu ne zdi nespodoben, ker ga je že vajen... Ti plesi so neka vrsta štajerskih. Menjavajo se z različnimi skoki in včasih z izpustitvijo plesalke. Plesalec odvrže klobuk, ki ga mora plesalka pobrati in fantu med plesom zopet na glavo dejati; vse to se vrši skrajno živahno. Moški pojo pri tem tudi narodne pesmi, ki pa niso ubrane in so često kosmate... Godba obstoji iz gosli, cimbal in zanikrnega basa; večkrat se zadovolje samo z dudo.

Na svatbah imajo mnogo sličnega s Kranjci. Ziljan se ravna po pravilu sejalca, t. j. da ne seje semena na isto njivo, kjer je vzraslo. Fant ali dekle si poiščeta svojega druga večidel v drugi vasi. Ko so se pogodili in pride dan ženitve, pojezdi fant na konju k cerkvi, držeč pred seboj nevesto. Na svatovščini je ena vselej predplesalka, ki se od drugih razlikuje v tem, da ima v kite vpletenih mnogo trakov. Čeprav traja gostija nekaj dni, vendar ni pri tem kmetskem prebivalstvu ne potrate ne preobilja...

Glede poljedelstva Ziljani niso najmarljivejši ljudje. Nedvomno jim jemlje dobro voljo to, da jim setev ne uspeva zaradi poznih pomladi ali zaradi zgodnje jesenske slane, poleti pa zaradi pogostnih neviht. Zato se moški rajši predajajo vozništvu,

bore ženske pa gredo v mesto služiti. V dolinah sem prvič videl, da sušé žito v kozolcih ali v visokih stogih na planem.

Noša tega ljudstva je dokaj izvirna. Moški ima kratke lase, na glavi zelen ali črn klobuk z visoko koničasto štulo; mladina pa nosi že nizek klobuk ali poleti slamnik, okrog vratu nič. Srajca ima velik naguban vratnik ali krezelj (pramež), trup odeva rdeč jopič z zeleno naramnico, čez to pa kratek rjav suknjič. Pozimi nosijo ovčji kožuh, široke hlače dokolenke, bele volnene nogavice, škornje ali pa opanke. — Žena si plete lase v dolge kite, dekle pa si jih krasi z rdečimi volnenimi ali tudi svilenimi trakovi. Glavo pokriva ohlapna, zadaj dol viseča avba. Ta je večkrat okrašena s črnim prečnim trakom. Ob sprednjem robu je pripeta

Sv. Štefan v Ziljski dolini, v ozadju Ziljske Alpe,
domovina Urbana Jarnika

široka čipka ali nagubano platno, ki sega globoko dol na obraz. Okoli vratu nosijo niz barvastih steklenih korald, pod tem pa širok, v gube zložen platnen vratnik. Kratka srajca je na prsih gosto nabrana. Široki rokavi imajo zapestnike. Kratko krilo je ali iz mezlana ali pa iz čiste volne, obrobljeno z barvastimi trakovi; prav tako tudi kratki modri predpasnik. Ta obleka sega redkokdaj dalje ko do méč. To je noša, kakršna je pač neizogibno potrebna za ljudi, živeče v gorah. Obuvajo si večidel volnene, bolj bele ko barvaste nogavice, čevlji so povezani s trakovi ali jermenimi. Okrog ledja imajo t. zv. pas iz črnega usnja, okovan z žeblički iz medi. Na pasu visi nožič zaklepček. Klobuk slovenska ženska redkokdaj nosi. Sicer Ziljankam vedno bolj ugaja, vendar si ga denejo na glavo samo v dežju ali pa v prehudih vročini...

To ljudstvo uživa največ rastlinsko hrano, mesa jedo malo in le redkokdaj. Izmed opojnih pijač poznajo le vino in t. zv.

ol ali koritnjak (Steinbier), ki je tujcu prav zoprna pijača. Pripravljajo ga z razbeljenimi kamni, ki jih namečejo v velike kadi (korita), v katerih se nahaja zredčena sladovnica. Tako jim uspe, da sladovnica zavre. Ko je pivo zvarjeno, vržejo kamne za prihodnje ven na dvorišče. Tako se lahko ugane, da se spravi z njimi mnogo nesnage v pijačo, kar tujcu, ki to ve, pijačo prignusi.⁵⁵

Šesto poglavje

Navodila, kako je treba pohode na gore pripraviti in uravnati

Karp. IV, 223—246

Često so me početniki v prirodoslovni stroki vprašali, kako in na kak način se najprimerneje pripravimo za hojo na gore, česa nam je za to neizogibno treba, katere so pri tem največje ovire, kako se tako težavno podjetje najuspešneje opravi. Odgovoril sem jim po dognanju svojih izkušenj in po tistem malem, kar sem vedel že od drugih, ki so včasih kako drobce o tem v svojih spisih napisali. Ker pa se spominjam, da nisem nikjer bral nič celotnega o tem, zato hočem, kolikor se da ob kratkem opraviti, to sporočiti, česar me je naučila izkušnja nekako 30 do 40 let.

1. O telesni postavi

Telesni ustroj potujočega prirodoslovca in gorolazca mora biti popolnoma dobro oblikovan in brez napak. Najprimernejša velikost je 5 do 5¹/₂ čevlja [155 do 170 cm], zakaj ljudje večje postave niso prav sposobni za to, in sicer iz tehle razlogov: prevelik človek ima redkokdaj jačje mišice kakor kratkočokat, zato tudi nima več moči, da bi mogel zaradi telesne visokosti več nositi kakor slednji; dalje, čim višje je telo, tem prej izgubi ravnotežje in je zato tem češče v nevarnosti, da se prekucne, in čim daljše so kosti, tem lažje se zlomijo. O tem me je dovolj poučila izkušnja; zakaj oni, ki so se bili z menoj povzpeli na gore, a so imeli znatno telesno višino, niso prenesli tega, kar je mogel čokatec strpeti. Sam sem večkrat padel, ali kosti si nisem nikoli polomil; če sem se pa ranil ali otisnil, ne pride v poštev. Samo enkrat sem s trebuhom telebnil na skalo, kar mi je povzročilo kilo, tako da sem moral dalj časa nositi pas. Ker merim le pet čevljev [155 cm] in sem krepkih mišic, imajo moje kratke kosti več povoja kakor pri človeku, visokem 5¹/₂ ali 6 čevljev.

Pogled mora biti oster in daljnosežen; kajti kratkovidnej je vsak trenutek v nevarnosti, da se poškoduje ali si celo tilnik zlomi. Pljuča morajo biti brez kvare, noge pa močne in trpežne.

Prvo dosežeš, da se pogosto v mrzlem koplješ, drugo pa, da že v mladosti vztrajno hodiš. Nič ni nogam škodljivejše ko topla voda, ker se debela koža na stopalih ne sme nikoli odstraniti; zato je dobro, da nosiš vsekdar škornje, ker ti napravljajo debelo kožo.

2. Kake lastnosti imej gorohodec in česa lahko pogreša

Gorohodec mora biti v vsakem primeru pogumen in se ne sme bati ne globokih ne strmih prepadov. Tako zvana vrtoglavica je posledica bojazljivosti. Da se te iznebiš, še preden kreneš na visoke gore, je dobro, da se prej vadiš vzpenjati se na visoke stolpe in da stopnjema plezaš zdaj po odprtih odrih, zdaj po strehah itd.; s tem se lahko privadiš, da brez bojazni plezaš po planinah.

Popotni prirodnoslovec mora ali bi moral imeti tele glavne lastnosti: dober spomin in preudarnost, vztrajnost v raziskovanju in — denarna sredstva; tudi mora znati jezike, vsaj onih dežel, po katerih potuje. Prav tako potrebno mu je risanje, vsaj toliko, da more narisati načrte, ki jih hoče napraviti. Dalje mora biti gorolazec neoženjen. Zakaj, prvič: če ima svojo ženo rad, kakor to zakonski stan zahteva, utrpi pri ločitvi dosti svojega poguma; razume se, da mora biti mlad in samo v teh letih, ne pa v starosti, mora prirodnoslovec svoja potovanja opravljati. Seveda ni pravila brez izjeme... Drugič: oženjeni si manj upa, ker se kot oče nedoraslih otrok ne mara in ne more rad spuščati v nevarnost. To sem izkusil pri svojem rajnkem prijatelju Scopoliju; on zaradi preteče nevarnosti ni obhodil krajev, ki jih jaz nisem pustil nepreiskanih. Tretjič: dolgotrajna in pogostna odsotnost moža ima za posledico, da se lepi spol navzame mišljenja, kakršnega so bile poljske dame za kralja Boleslava II...⁵⁶

Kakor se mora popotni prirodnoslovec odreči prijetni ljubezenski zvezi, tako naj opusti tudi druge ne neizogibne potrebsčine, n. pr. tobak, vino, tople pijače, mehko postelj itd. Jaz sem toliko srečen, da v tem pogledu nisem bil razvajen, saj sem le redkokdaj pil vino ali kaj sličnega; to me sploh ni mikalo. Večkrat sem videl, kako mučno je bilo marsikomu, če mu je pošel tobak, ki ga je bil vajen; kako milo je tarnal mehkužnež, če zvečer ni imel postelje in je moral nočiti pod milim nebom, medtem ko se jaz zraven njega nisem prav nič neugodno počutil. Meni je zadostoval kruh z mlekom ali s sirom, v sili sem se zadovoljeval tudi s suhim kruhom in z vodo. Nekaterikrat sem živel tudi brez kruha, da sem imel le kaj riža, in ta hrana mi je še sedaj všeč. Samo soli nisem mogel pogrešati, čeprav nisem nikoli imel s seboj slanega mesa ne surovega masla, ker dela to preveč žeje, če vsak dan kaj takega uživaš. In kolikokrat nimaš vode, posebno v visokem apnenskem gorovju, ki je polno razpok, kjer se nahaja voda le v neki globočini! Žeja je huda muka, ki sem jo večkrat izkusil. Zato se nikar ne zanašaj, da dobiš na višinah vode, temveč je iz previdnosti vzemi vselej s seboj v čutari! Ob vročih dneh je koristno, da jo mešaš s kako rastlinsko kislino...

3. Kako bodi gorohodec oblečen

Glavi ni treba drugega pokrivala ko usnjene čepice, ki se da spredaj in zadaj kot ščitnik zavihati. Podšita naj bo s pološčnim usnjem; ima to prednost, da je lahka, zganljiva in se more v žepu shraniti. Tako pokrivalo je ruski izum in je od vseh, kar jih poznam in sem jih rabil, najboljše.

Lasje morajo biti na okroglo pristriženi ali pa v kratko kito spleteni. Ker hodimo na gore le v vročih dneh ter se vselej potimo, je najprimernejša zaščita zoper to bel robec, ki si ga ovijemo okoli glave, tako da visita dva rogljiča preko tilnika; veter ju lahko pregiblje, kar le hladi. Najboljše je, da ostane vrat prost. Dobro nam rabijo telovnik in dolge irhaste hlače, ki pa morajo biti ob kolenih ohlapne. Jopič mora biti kratek, brez gub, s širokimi zaklopci in štirimi žepi; dva žepa sta na vnANJI plati, dva pa znotraj ob prsih... Žepna ura je potrebna; shraniš jo v žepiču telovnika tako, da v nobenem položaju ven ne zdrkne... Na noge sodijo kratki, iz dobrega usnja narejeni škornji. Čim debelejši so podplati, tem bolje: golenica mora biti iz mehkega angleškega usnja, da strupena kača, na kakršno v gorskih krajih lahko vsak trenutek stopiš, ne more tako hitro skozi pičiti. Če pa te je vendarle pičila, moraš poškodovani ud tako podvezati, da ti navzdol zabrekne, vbod pa z iglo ali s trnom ali s konico žepnega nožiča razširiš, da prične krvaveti; s tem dosežeš, da strup s krvjo vred odteče. V južnem delu Ilirije, koder sem križema potoval, sem bil v apnenskem gorovju temu zlu sleherno uro izpostavljen. Tudi ne smeš biti brez usnjenih rokavic, ki so ti pri plezanju po pečinah v veliko korist, ker moraš pri tem često roke uporabljati. Prav tako ne moreš pogrešati kratkega, iz dobrega sukna napravljenega plašča, ne samo da te varuje pred dežjem in snegom, temveč tudi zaradi hudega mraza; zakaj na znatnih višavah ti je tako oblačilo često edina odeja in obenem ležišče.

4. Oprema za gorske pohode

Potreben je šest — do sedemleten konj, ki naj je belec ali vsaj serec. Konja te barve priporočam zaradi tega, ker ga je često treba pustiti na pol pota na planinah ali tam, do koder ga moramo uporabljati; tam ga na povratku spričo vidne barve že iz daljave takoj opazimo. Štirinajst pedi višine zadostuje, kajti kar sem že zgoraj rekel o človeku, velja tudi o tej živali. Grivo je treba planinskemu konju ostriči, nikakor pa ne rep; zakaj prva je v vročini jezdecu in konju nadležna, rep pa je poleti zelo koristen. Za gorsko potovanje morajo podkve imeti močne in visoke ozobce, spredaj pa kapice. Lahek povodec ostane vedno na glavi, čezenj pa pride prav taka uzda... Stremena naj bodo obvita, ker jezdec na dolgi ježi rad na njih stoji. Gorolazec mora na konju držati noge in bedra ravno iztegnjene ali povešene, da torej sedi kakor zanikrn in slab jezdec...

Če ima potnik barometer s seboj, ga obesi praznega ob desni bok konja kakor karabinko ali pa ga nosi na hrbtu. Na dolga, več

mesecev trajajoča potovanja barometra ne jemljemo s seboj; seveda se moramo s tem odreči merjenju višin.

Slično je s potovanji zaradi spoznavanja žuželk; človek ne more vsega hkrati opraviti. Često sem čul iz ust prirodnoslovcev zapečkarjev: »Zakaj ni potnik svoje pozornosti posvečal prav tako dvoživkam, žuželkam, črvom itd. kakor kamnom in rastlinam?« Nebo odpusti tem znanstvenim mazačem, saj ne vedo, kaj zahtevajo! Kolikokrat sem se ves izmučen zleknil zvečer zraven svojega konja! Kako težko mi je že bilo, da sem le svoj dnevnik in nabrane rastline spravil v red!...

5. Oskrba na potovanju

Nič ni tako potrebno, kakor da ne zmanjka »življenjskega živca« (nervus rerum gerendarum). A kako naj si ga popotnik shrani, ko je vedno v nevarnosti, da ga kdo oropa? Konja in vse, kar kdo ima, roparji lahko ugrabijo, toda srajco, hlače in telovnik mu navadno pustijo. Jaz sem se zato takole ravnal: prvič, v žepu nisem pustil nikoli manj ko 20 do 30 goldinarjev; drugič, v vsakem gumbu mojih hlač in telovnika, obšitem z usnjem, je bilo po pet zlatnikov; zato je bilo nemogoče jih spoznati. Vreče, pasove, sploh kjer se da skrit denar slutiti, ti natančno preiščejo, toda tega se gospodje »strežaji« ne domislijo, ker pač menijo, da mora potnik imeti na sebi pravcate gume...

V deželah, kjer se često niti za denar ne more nič dobiti, kjer se več dni ne pride do kakega naselja, tem se mora potovati s proviantnim vozom, ki je založen z vsakovrstnimi potrebščinami. V takšnih okoliščinah ne smeš nočevati v razdrti vasi, kjer nisi varen, da te ne izropajo ali pa ubijejo. Bolje je, da se čez noč utaboriš na planem in, če le mogoče, na kaki višini, toda nekdo mora biti venomer na straži, da prepreči tudi tu napad.

6. Kaj je še treba za hojo na gore

Samo ob sebi se razume, da se ne moreš v nobeni deželi vzpeti na visoke gore, ne da bi imel s seboj za kažipote planinske prebivalce ali divje lovce, ki pokrajino najboljše poznajo. — Če si se zaupal vodnikom, jih moraš poslušati in se ne smeš pametnejšega kazati, zakaj vse tvoje znanje se večidel izkaže za neumnost. Nekaterikrat sem spričo svoje napačno uporabljene modrije plačal drago učnino, ko z vodniki vred nisem vedel ne naprej ne nazaj. Če v gorah zaideš, te to lahko stane življenje — in več na tem svetu ne moreš izgubiti. Divji lovci so najboljši spremljevalci, ker se znajo v največji nevarnosti izmazati; ne-utrudni so, utrjeni, lahko nosijo težko breme, poznajo vsa zakotja v gorah in si si lahko svest, da pri njih ne pogineš od lakote. Manj ko dva ali tri može ne smeš najeti za daljšo ali višjo hojo na gore, ker ti morajo nositi živila, vrvi, orodje, plašč itd. Potujoči prirodnoslovec mora imeti s seboj daljnogled in drobnogled kakor tudi svojega Linnéja,⁵⁷ da more rastlino, če je takoj ne spozna, v njem poiskati; da bi ne vlečel s seboj že davno-

znanih stvari, naj zbira le nove ali še ne dosti znane ali redke rastline, kamne in, če je možno, tudi žuželke.

Dalje naj ima še srajco, da se preobleče, in jopico iz fine flanele; le-ta je za ohranitev zdravja nadvse potrebna. Znatno visoke gore (nad 1000 sežnjev) se morejo le v mesecih juliju in avgustu zmagati, le v teh vročih dneh moreš v potu svojega telesa nanje priti. Če si tedaj ves premočen, ne smeš v tankem ozračju z navadnim korakom dalje stopati, temveč moraš na vsakih sto do dvesto korakov počivati. Ko dospeš na predele z ledom ali snegom pokrite, te začne po vsem životu mraziti, tem bolj, če ti je spodnja obleka prepojena od potu. Če pustiš, da se le-ta na životu posuši, lahko z gotovostjo računaš, da dobiš prej ali slej revmatizem v vratu. Da se temu trdovratnemu zlu izogneš, porablaj flanelasti jopič, da ga zamenjaš s srajco...

K vsem omenjenim potrebščinam za gorsko potovanje spada tudi dolga lahka palica, spodaj opremljena s kolutcem brez osti, zgoraj pa z zavitim kavljem, da se moreš z njim oprijeti kake veje v grmovju ali razpoke v skali. Dolga vrv je prav tako potrebna za onega, ki hodi pred teboj po ledenikih ali srenu; povije si jo okrog trupa, da ga moreš zanesljivo ven potegniti, če bi zdrknil v prepad, ali pa, da z njo, stoječ vrhu skale, tem laglje pomaga onim, ki gredo za njim.

Dereze, za roke kakor za noge, so splošno znane. Imajo nekaj pomena le v apnenskem gorovju in na ledenikih; na gorah iz granita in peščenca pa sem se tisočkrat bolje počutil v opankah, spletenih iz vrvic. Take opanke se napravijo iz mezinec debele vrvi, napojene z oljem, se s struno sešijejo in se nato z jermenom pripno na škornje. Ker dobe s tem podplati hrapavo podlogo, je izključena nevarnost, da bi potnik na gladkih stenah spodrsnil, kar pa se lahko pripeti z derezami...

7. Kdaj in kako naj se hodi na gore

Na gore nam kaže hoditi samo v dolгих poletnih dneh. Če si se namenil na visoke planine, za katere je treba več dni hoje, prehodi v prvih dneh le kratke proge, da si ohraniš moči, ki jih naposled pri vzponu najbolj potrebuješ! Prenočuj kar najbolj v višini! Če najdeš skalno duplino, kakršnih se v apnenskem gorovju ne manjka, imaš v njej najboljše zavetje. Če pa ostaneš na robu gozda, kjer se včasih dobi še zadnje rušje, si tam lahko zanetiš ogenj, ne samo, da se ob njem greješ, ampak tudi, da s tem odvrčaš zveri, kakor medvede, volkove i. dr.

Izmed visokih pogorij se najlaglje pride na one, ki so iz peščenca. Najtežje in najnevarnejše pa so apnenske gore, prvič, ker često zelo preperevajo, tako da ne moreš nikjer varno stopati niti se oprijemati; drugič, ker so stene v njih gladke in često kar navpične; in tretjič, ker imajo dosti rež in razpok, ki jih često zakriva grmovje in dolga trava, lahko vanje zdrkneš in si nogo zlomiš. Na takih gorah v višjih legah navadno tudi ni vode.

Na visokih gorah ne smeš biti povsem brez orožja, čeprav se tu ni boriti s človekom, ampak z nekim drugim sovražnikom:

z velikimi orli, n. pr. z brkatim serom⁵⁸ in še z drugimi. Če si sam in stopaš po rezi nad prepadom, je taka ptica tako drzna, da te prične s perutmi opletati in pehati. Če padeš, ti takoj zasadi svoj ostri kljun in kremplje v tilnik...

Na vrhu znamenitih višin kaže v skalo vsekati znake ali pustiti kaka druga znamenja; zakaj v vseh strokah se dobe dvomljivci, tako tudi v tej. Taki znaki pričajo potem o resničnosti podatkov. Tudi se priporoča, da napravimo risbe znamenitih pokrajin ali načrtamo kar gorske zemljevide. Jaz sem to vselej v svoje potopise včrtal, da sem tako onemu, ki bi za menoj isto pot opravil, pokazal, kateri predel sem prehodil. Popis kamnenih vrst na gorskih vrhovih še ni povsem zanesljiv dokaz, da je bil kdo res na vrhu, kajti preperevanje prinaša kamenje z vrha nizdol. Z rastlinami pa je povsem drugače in se lahko točno ugotovi, kako visoko je botanik došel. To sem večkrat doznal, ko je kdo trdil: »Prehodil sem to ali ono goro.« Toda komaj dosežeš tretjino gorske višine, že se ti odpre drugačno obzorje in tako najdeš tam večidel tudi druge rastline.

*

Sodobni planinci zgornjim navodilom lahko v marsičem oporekajo: da Hacquetovi nasveti sicer vobče drže, vendar pa je mnoge kot pojave prvotne planinske romantike razvoj gornišstva in alpinistike — saj je od Hacquetove objave preteklo že več ko 150 let — razveljavil in nadomestil s smotrnejšimi pripravami in iznajdbami. Če se dotaknemo samo praktične plati, lahko zasledujemo postopen napredek v 60-letni dobi naše planinske organizacije. Že v I. letniku PV (1895) je objavil L. Wölfling sestavke o obleki in opravi turistovi in o plezanju po visokih gorah. O prednosti uporabe cepina ali pa palice so razpravljali Br. Rotter, dr. Kl. Jug in Iv. Lauter (PV 1927), o planinski obleki in hrani J. Zazula (PV 1930, 1931), o uporabi vrvi in pravilni navezavi V. Modec (PV 1934, 1940, Gilj I) in dr. inž. Fr. Avčin (PV 1948), o bivakiranju Bogd. Jordan (PV 1944). Naši alpinisti so se nadavno uveljavili z izumom prestavljivih in deljivih derez »Universal« (Gl. dr. inž. Fr. Avčin, PV 1953). Vsekakor pa gre Hacquetu priznanje, da je on prvi, ki je objavil za tedanjo dobo smotrne napotke za potovanje po visokih gorah.

OPOMBE

¹ **Hacquet**, izg. Aké, rod. Akéta ali Akéja. — Ime Baltazar je grška oblika za hebrejsko oz. babilonsko ime Belsazar. — Hacquet omenja v svoji avtobiografiji, da ni nikdar uporabljal prilastka »de la Motte«, ker je bil poslednji svoje rodbine. Menda pritiče ta pridevek rodbini materinega kolena, saj imena svojega nezakonskega očeta Hacquet ni nikdar pozvedel. Glej Hacquetovo sliko z napisom Balthasar Hacquet de la Motte v zborniku Gore in ljudje II (1947), str. 276, in kot naslovno sliko v tej knjigi. — Kot kuriozum naj omenimo: Pisec je kot član mestnega sveta ljubljanskega na razpravi o poimenovanju ulic v oktobru 1938 stavil med drugimi tudi predlog, da naj se imenuje kaka ulica po Hacquetu. Medtem ko je bil njegov predlog za imena Ajdovščina, Navje, Žale soglasno sprejet, so nekateri mestni očetje izrazili pomisleke glede Hacquetove ulice, češ da občinstvo tega imena ne bo znalo prav brati. Naposled je po nepobitni utemeljitvi le obveljalo, da so Hacquetu odmenili postransko ulico onkraj kolodvora, vzporedno z Vilharjevo cesto. — Deschmann in Kugy sta priporočala, da naj bi se kak vrhunec Julijskih Alp imenoval po Hacquetu; M. M. Debelakova svetuje, da naj bi mu »v kaki gorski dolini postavili okusen, skromen spomenik« (Gore in ljudje, II, 170), pisec pa meni, da naj bi Hacquetu prisodili kako novo kočo v triglavskem pogorju, ne pa vrha; saj imajo znamenitejši naši alpski vrhovi že tako svoja stara domača imena. — Tudi v botaniki je ovekovečeno Hacquetovo ime: *Hacquetia epipactis*, tevje; *Pedicularis Hacqueti*, ušivec.

² J. Wester, Goethe v Alpah. PV 1932, 226.

³ Dr. Julius Kugy, Die Julischen Alpen, v zborniku Die Erschliessung der Ostalpen, III, 568.

⁴ Carniola, 1914, 187.

⁵ Hacquet piše v I. in II. delu Oriktografije še tujko Folka, v III. in IV. delu pa že rabi domačo besedo Ludstva.

⁶ Oryct. II, str. XXVII—VIII: »Zakaj naj bi ne bil obdržal pravih kranjskih krajevnih imen in naj bi namesto njih postavil spačene nemške besede? Kajti če kdo Francijo nemški opisuje, bo vendar zemljevide pustil francoske.« Zato Hacquet na zemljevidih, priloženih I. in III. delu Oryct., dosledno rabi domača krajevna imena, pisana v bohoričici, kakor Lublana, Loka, Krain (Kranj), Radolca, Kamelk (Kamnik), Nou mestu, Gočevje, Verhnik, Postojna, Vippava, Gorica, Duvin (Devin), Koper, Pazna (Pazin), Ublach oder Villach, Celautz oder Klagenfurt, Slavenigradec, Celle, itd., in rečna imena: Sava, Bisterca, Lublanšca,

Savina, Kerka, Soča; gorska imena: Terklou, Mounik (Mangrt?), Dobrač, Keppa, Golca (Golica), Peca, Snižnik, Učka. — V Florijančičevem zemljevidu (iz l. 1744) stoje zgolj le nemška imena.

⁷ Avgust Pirjevec, Slovenski možje. Mohorjeva knjižnica št. 20, str. 64—67.

⁸ Hacquet navaja v avtobiografiji ob robu letnici 1739/40. Pozneje pri letnici 1799 omenja, da je dosegel 60. leto (»1799 etant parvenu à l'age de 60 ans«), kar dopušča obe domnevi: da mu je rojstno leto 1739 ali pa 1740, morda Silvestrova noč.

⁹ Hacquet je bil razpisal nagrado 12 lujdorov za onega, ki bi mu mogel izpričati, katerega duha dete je, toda nihče se mu ni prijavil. Gl. Oryct. IV, str. XI; Hartig, Originalbriefe, 120. V sklepnih besedah predgovora Karp. IV, str. XI, omenja, da je na tem planetu brez priveska; dokaz za to mu je bila razpisana nagrada, ki si je ni mogel nihče pridobiti.

¹⁰ Oni veliki požar je bil planil dne 28. junija 1774 v Krakovem ter je zajel ves šentjakovski okraj, kjer je zgorelo 117 hiš, jezuitski kolegij in tri cerkve (sv. Jakoba, sv. Florijana in sv. Rozalije na grajskem pobočju). Glej Ivan Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljubljani, str. 121. — Hacquet je imel svoj anatomski kabinet tik jezuitskega kolegija v Florijanski ulici, kjer je tudi stanoval. Gl. Iv. Pintar, o. c. 18.

¹¹ Hacquet omenja, da nadvojvodinja Marijana za svojega bivanja v Ljubljani ni nikogar drugega obiskala razen papeža Pija VI. Le-ta se je meseca februarja 1781 mudil v Ljubljani na potovanju na Dunaj k cesarju Jožefu II. Iv. Pintar navaja, da je tudi papež obiskal Hacqueta.

¹² Plantae, predgovor, str. 5—6. — Hacquet je tej botanični knjigi, pisani v latinskem jeziku, pridejal pet prilog z 12 bakroreznimi slikami alpskih rastlin. Med temi navaja štiri kot triglavske zvrsti: *Gentiana terglouensis* (svišč), *Myosotis tergl.* (spominčica), *Leontodon tergl.* (jajčar ali regrat) in *Potentilla tergl.* (petoprstnik ali triglavska roža).

¹³ Gl. Kugy, Aus dem Leben eines Bergsteigers, II. pogl. Scabiosa Trenta.

¹⁴ Oryct. I, str. XIV—XVI.

¹⁵ Phys. Reise, I, str. III. — V Hacquetovi dobi je preko prelaza Sv. Gottharda (2114 m) držala tovarna pot (iz 13. stol.) in je stal tam starodavni hospic (iz 14. stol.), cesta pa je bila zgrajena šele leta 1830.

¹⁶ Phys. Reise, I, str. VI—VII.

¹⁷ Phys. Reise, I, str. XIII.

¹⁸ Lustreise, str. 82—83. — Morda je Hacquetov zamislek dal krškemu knezoškofu grofu Salm-Reifferscheidtu pobudo, da je nato z veliko odpravo, v kateri je bil tudi naš Valentin Stanič, tvegala prvi vzpon na vrh Velikega Kleka in ga je tudi zavzel 29. julija 1800.

¹⁹ Phys. Reise, II, 220.

²⁰ Oryct. IV, str. XI—XII.

²¹ Oryct. IV, str. XIII. — O Hacquetovem sangvinično-koleričnem temperamentu priča ta-le dogodek: Hacquet je bil najel delavce, da bi iz mestnega vodnjaka na Starem trgu vpeljali vodo v njegov anatomski institut. Organe mestnega magistrata, ki so hoteli to delo ustaviti, je grdo nahrulil in mestne očete opsoval s takimi žaljivkami, da jih zapisnikar na obravnavi ni mogel »brez sramežljive rdečice« napisati. O tej dogodivščini poroča obširneje Iv. Vrhovec v monografiji *Die wohllöbliche landesfürstl. Hauptstadt Laibach*, str. 59—63.

²² Fr. Kidrič, Zois in Hacquet, LZ 1938, 271—275.

²³ Alf. Gspan, Ant. Tom. Linhart, Zbrano delo, 301 oz. 439.

²⁴ Oryct. IV., str. VIII—XI.

²⁵ Aug. Dimitz, MHK 1857, 25—27.

²⁶ Abbildung, 24.

²⁷ Abbildung, 24.

²⁸ Abbildung, 24—25.

²⁹ Oryct. I. str. XIV. — Hacquet navaja tu samo *Alpes Carnicae*, na str. 3 pa ima: *Alpes Carnicae seu Juliae*.

³⁰ Nor., predgovor, str. a/3.

³¹ Phys. Reise, I, 71—74.

³² Oryct. IV, 57.

³³ Karp. IV, str. IV—V.

³⁴ Karp. IV, str. VI—VIII.

³⁵ Abbildung, str. X—XI.

³⁶ Karp. II, 92.

³⁷ Karp. II, 121.

³⁸ Karp. IV, str. VIII—XIII.

³⁹ Oryct. III, str. XX.

⁴⁰ Oryct. IV, str. XV—XVI.

⁴¹ Tu navedena višinska imena je Hacquet pač tako zapisal, kakor jih je slišal iz ust domačinov, svojih spremljevalcev. Nekatera teh imen se lahko pogodijo, kakor n. pr. Vršac, Šmarjetna glava, Kopica, TičERICA, Govnač, Suha. Ostala so teže umevna ali pa sploh niso več v rabi. Triglou na Urala je bržčas tiskovna pomota nam. Triglav nad Vratu. Gl. M. M. Debelakova, Kronika Triglava. Gore in ljudje II, 171.

⁴² Jean André de Luc (1727—1817), švicarski geolog in meteorolog, ki je izboljšal ustroj barometra.

⁴³ Ivan Dizma Florijančič, roj. 1681 v Ljubljani, umrl neznano kdaj in kje, duhovnik, astronom in geograf, je izdal zemljevid vojvodine Kranjske l. 1744. Na njem je označen Triglav: Mons Terglou perpendiculari altitudine supra horizontem Labacensem 1399 hexapedis Parysiensibus assurgit [Gora

Triglav se dviga v navpični višini 1399 pariških sežnjev nad ljubljanskim obzorjem]. Kako neki je Florjančič to višino ugotovil?

⁴⁴ Čimboraso (6310 m), ugasel vulkan v Kordiljerah republike Ekvador. Hacquet ne jemlje za primero višjih evropskih vrhov, ker njih višina tisti čas še ni bila znana. Za Triglavom je bil najprej zavzet vrh Mont Blanca l. 1786, Vel. Klek 1800, Ortler 1804, Jungfrau 1811, Dachstein 1832, Monte Rosa 1855, Matterhorn 1865. Tega je prvi zavzel Anglež Edw. Whymper, ki je 15 let pozneje (1880) zmagal tudi vrh Čimborasa. Najvišja gora v Kordiljerih, Aconcagua (7040 m) takrat še ni bila znana; zavzela sta jo dva Švicarja šele l. 1897. Na Elbrus (5630 m) v Kavkazu je prvi pristopil Anglež Freshfield l. 1868, na Kili- mandžaro (6010 m), najvišjo afriško goro, pa Nemec Hans Meyer l. 1887. Mount Everest (8882 m) v Himalaji sta prva zavzela Novozelanec Hillary in Nepalec domačin Tensing dne 29. maja 1953.

⁴⁵ Že na prvi Hacquetovi triglavski hoji (1777) je bil v njegovi družbi tudi Willonitzer. Hacquet ga ne omenja s priimkom, ampak brezimno kot svojega učenca, ki ga je Zois »vzdrževal na svoje stroške v prid prirodoznanstvu in zdravilstvu« in ki je bil »v gorovju zelo izveden«. (Oryct. I, 27.) Kakor drugi spremljevalci tudi Willonitzer takrat ni bil pri volji, da bi z Velega polja polezli s Hacquetom na vrh, pač pa je leto nato na svojo roko opravil svoj prvi vzpon. Hacquet o tem kratko poroča, da se je prvi vzpon posrečil »dvema srčnima gamsjima lovcema in enemu mojih bivših učencev«. (Oryct. II, predgovor, XXIX), ne da bi omenil njegovo ime. Leta 1777 je bil Willonitzer še učenec Hacquetov, t. j. slušatelj njegove kirurške šole v Ljubljani, za leto nato pa ga nazivlje že kot bivšega učenca. Iz tega smemo sklepati, da je bil l. 1778 Willonitzer že v službi kot ranocelnik (»padar«) v Zoisovih fužinah. — Iz še ohranjenih matičnih knjig župnije v Srednji vasi smo mogli doslej ugotoviti le naslednje skope življenjske podatke o Willonitzerju: Lovrenc Willonitzer, sin Andreja Willonitzerja, rojen na Ogrskem (»ex Hungaria«), se je dne 6. julija 1778 poročil z Elizabeto Jeglič (Jeklitsch), hčerjo Andreja Jegliča iz Ljubnega (okraj Radovljica). Nevesta je bila kuharica (coqua) v župnišču v Srednji vasi. Kot prvorojenec se jima je porodil sin Franc Vincenc dne 25. januarja 1779. Oče Willonitzer je umrl 27. januarja 1801. — V »padarjevo« hišo v Stari Fužini št. 74 se je priženil Urban Rozman iz Stare Fužine št. 62, ki se je poročil dne 29. februarja 1808 s Špelo Willonitzer, staro 24 let. Poročila sta se »z dovoljenjem graščine Stara Fužina«. — Drugih življenjskih podatkov o Willonitzerju doslej nismo mogli dognati. Priimek vsekakor kaže, da je bil nemškega porekla. — V nekaterih zapiskih stoji tudi Willomitzer. Gl. članek: Franc Ceklin, Ob obletnici Willomitzerjeve smrti. Ljudska pravica — Borba 1954, št. 23.

⁴⁶ Gorski sklop Sv. Gottharda ima več vrhov, ki presegajo višino Triglava, med njimi Pizzo Rotondo 3197 m, Mutthorn 3103 m. — Gl. op. 15.

⁴⁷ Pariški seženj (toise) meri 1,949 m, dunajski pa 1,896 m, t. j. 6 čevljev po 31,6 cm.

⁴⁸ Illyr. Blatt 1821, Nr. 20. — Ker so Zoisovi zapiski, iz katerih je Richter črpal, izginili, se ta Richterjeva trditev ne more več overoviti, tem manj, ker nasprotuje izrecnemu Hacquetovemu poročilu. Morda je hotel duhovnik Richter, vzgojen v jezuitski šoli, zmalotiti verodostojnost svobodomisleca Hacqueta.

⁴⁹ Verjetno je, da se je bil bohinjski domačin Luka Korošec že pred Willonitzerjem povzpел na vrh Triglava in da pritiče njemu prvenstvo tega vzpona.

⁵⁰ Veliki Golak nad Idrijo meri 1481 m, Mali Golak pa 1495 m, Notranjski Snežnik 1796 m, Klek nad Ogulinom 1182 m.

⁵¹ Našim planincem v pobudo naj navedemo nekaj novejše literature o Triglavu: 1. Jan. M e n c i n g e r, Moja hoja na Triglav. Slov. Matica 1897; Izbrani spisi, uredil dr. Jos. Tominšek, V. zv. 1928; Planinska Matica 1938. — 2. Jul. K u g y, Fünf Jahrhunderte Triglav. Graz 1938. V tem delu so zastopani tudi slovenski planinski pisatelji Val. Stanič, Jos. Abram in dr. Miha Potočnik. — 3. Evg. L o v š i n, V Triglavu in v njegovi soseščini. Ljubljana 1944; 2. izd. 1946. — 4. Rud. B a d j u r a, Na Triglav. 1913. — 5. Fr. S. F i n ž g a r, Triglav. Planinska idila, Celje 1950. — 6. Rud. Baumbach. Zlatorog. Eine Alpensage. 1882, nato še več izdaj. — 7. Ant. F u n t e k, Zlatorog, planinska pravljica. Prevod Baumbachove pesnitve. 1886, 2. izd. 1922. — 8. Ant. A š k e r c, Zlatorog, narodna pravljica izpod Triglava. 1904. — 9. France B e v k, Umirajoči bog Triglav. 1930. — 10. Valt. Bohinec, France Planina, Cene Malovrh, Jan. Planina, Planinske karte Slovenije, list 1, Julijske Alpe. 1952.

⁵² Blejska vas, ki jo Hacquet nazivlje Žlakena vas, se imenuje Želeče.

⁵³ Patagonci, prebivalci južnega dela Južne Amerike, ki so jih še v 18. stol. imeli za velikane s šapastimi nogami.

⁵⁴ Hacquet je hodil gotovo preko prevala Vršiča dol v Trento. Ime Zapotok se nanaša najbrž na potok Pišnico, Priženek utegne biti Prisojnik, Sača pa potok Zadnjica.

⁵⁵ To Hacquetovo črtico je v skrčenem obsegu objavil Josip Dobrovský v Slavinu l. 1808, v glasilu avstrijske slavistike, kar kaže, da je prvi slavist tiste dobe smatral Hacquetov spis za pomemben. Nekaj literature o Ziljanih: Urban Jarnik, sam rojen Ziljan (na Potoku pri Sv. Štefanu) ni bil povsem zadovoljen s spisom o Ziljanih. Hacquetu očita netočnost nekaterih podatkov, kar je pripisovati okoliščini, da se je Hacquet kot popotni človek samo malo dni mudil med ondotnim ljudstvom. Jarnik navaja v pismu Primicu (iz l. 1811 ali 1812) več takih napačnih podatkov. Gl. Fr. Kidrič, Korespondenca Jan. Nep. Primica, Ljubljana 1934, str. 129—136; Jarnik Urban, Züge aus den Sitten der Gailthaler. Carinthia 1813.; Ueber die Gailthaler in Kärnthen, Vaterland, Blätter 1813; Ilešič Svetozar, Planine ob dolnji Zilji, Geogr.

Vestnik 1951; Slovenska Ziljska dolina, Plan. Vestnik 1939; Marolt France, Tri obredja iz Zilje, Ljubljana 1935.

⁵⁶ O razvratnem življenju in grdih razvadah tedanje poljske »žlahte« poroča Hacquet v knjigi o Karpatih III, 182—195, in IV, 35—36.

⁵⁷ Švedski prirodnoslovec Karl Linné (1707—1778), slaven botanik, je spisal več knjig o rastlinstvu in je uvedel dvoimensko poimenovanje v živalstvu in rastlinstvu, kakršno je še vedno v rabi. Naši sodobni botaniki rabijo knjigo dr. Angele Piskernik, Ključ za določanje cvetnic in praprotnic, Ljubljana 1951.

⁵⁸ Hacquet omenja v opisu ledenika Pasterce (Lustreise, str. 83), da je onim, ki bi se vzpenjali na Veliki Klek, zelo nevaren jastreb (*Vultur barbatus*). Res, da je takrat še bival v alpskem svetu brkati ser (*Gypaëtus barbatus*), a je bil že v 2. polovici 19. stol. iztrebljen, nahaja pa se še v južnoevropskih gorovjih.

Sklepna beseda*

Avtor smatra pričujočo monografijo za častno oddolžitev slovenskega planinca prvemu znanstvenemu raziskovalcu našega gorskega sveta. Marsikdaj so mu dali prav Hacquetovi spisi pobudo za daljše gorske ture, ki jih je v teku svojega petdesetletnega planinstva opravil.

Že za svoje profesorske službe je del vsakoletnih počitnic izrabil za potovanja po domovini in tudi preko mej nekdanje Avstrije v tujino. Prvo hojo na Triglav kot prvenstveni planinski cilj tedanje mladine je bil menda l. 1894 opravil preko Velega polja, kjer takrat še ni stala Vodnikova koča. Tura na koroški Obir mu je izgodila prvi potopis »Na Visokem Obiru« (SN 1904). Sploh ga je izmed slovenskih pokrajin najbolj mikala Koroška, ki jo je l. 1905 obhodil načrtno od vzhodnega roba, iz Labotske doline, in dalje, v glavnem držoč se jezikovne meje, preko Gospe Svete, Dobrača in Karnskih Alp čez Višarje do Rabeljskega jezera. Leta 1907 je prepotoval vso Švico do Ženeve; edina višinska podviga sta mu bila pohod čez Furko (LZ 1907) in vzpon na razgledni Rigi. Potovanje po Bosni in Hercegovini je opisal v »Treh pismih o Bosni« (LZ 1910). — Prva svetovna vojna ga je kot črnovojniškega oficirja zanesla v južno Dalmacijo in Hercegovino, naposled še v Albanijo. Odlomke iz vojnega dnevnika je objavil v odstavku »Med Skjaptri« v knjigi »Iz domovine in tujine«.

Ko je bil po predčasni upokojitvi oproščen vseh stanovskih poslov, se je s tem večjo vnemo predal popotništvu in planinstvu z namenom, da bi čim natančneje spoznal ves naš gorski svet. Kakor za prvi oddih je napravil jeseni l. 1926 daljše potovanje po Italiji, da je v kulturnih žariščih, v Benetkah, Bologni, Florenci in Rimu, obiskal umetniške zbirke in si ogledal zgodovinske spomenike. Leta 1937 je v družbi Jugoslovansko-bolgarske lige prepotoval vso Bolgarsko tja do Varne ob Črnem morju. Večkrat je posetil nemške Atene München; zadnji obisk Bavarske (l. 1928) je zaključil z vzponom na najvišji vrh Nemčije, na Zugspitze (2963 m).

V domovini pa je leto za letom obhodil razne gorske skupine od Julijskih Alp do Pohorja. S Triglava je preko Ratitovca,

* Založba je piscu naročila, da naj temu spisu dodene tudi nekaj življenjepisnih podatkov o sebi, zlasti glede delovanja v planinstvu. Tej želji naj bo v »sklepni besedi« v zgošчени obliki ustreženo! Več biografskih omemb vsebuje predgovor h knjigi istega avtorja »Iz domovine in tujine« (str. 4—6).

Blegoša in Tošča pešočil vseskozi do Ljubljane (PV 1927). Turo po Karavankah je opisal v članku »Iz Tržiča v — Tržič« (PV 1930), pohod po Savinjskih Alpah pa v sestavku »Z Jezerskega preko Grintavcev v Kamnik« (PV 1931). Zavzel je Škrlatico (PV 1936), dvakrat je pristopil na Mangrt (PV 1937) in enkrat na Jalovec (PV 1939).

Razen knjižice »Razgled z Ljubljanskega Grada« (1929), ki jo je založila Mestna občina ljubljanska in naj bi bila tudi v propagando za planinske izlete, je objavil v Glasniku Jugoslov. prof. društva (1931) članek »Triglav, naš narodni simbol«, v poljskem dnevniku »Kurjer Lwowski« (1931, št. 254) pa jedrnat oris Slovenije kot najlepše turistične pokrajine Jugoslavije. — Službene posle, ki jih je večkrat imel na gimnazijah v stari Jugoslaviji, je nekaterikrat zaključil z izletom na kak vrh dinárskega gorstva: na Trebevič nad Sarajevom (PV 1931), Klek pri Ogulinu (1935), Golo Plješevico nad Bihačem (1936), Biokovo nad Makarsko (1937) in Risnjak v Gorskem kotaru (1939). Fruško goro v Sremu je petkrat preprečkal v raznih smereh.

Na željo Osrednjega odbora SPD je večino potopisov zbral v knjigi »Iz domovine in tujine« (1944), ki jo je kritika ugodno sprejela in je tudi med planinci našla dovolj hvaležnih bralcev. Saj jim je bila za okupacije, ko jim je bil pristop v alpski svet povsem zabranjen in onemogočen, vsaj v skromno nadomestilo in uteho.

Po osvoboditvi je avtor še trikrat pristopil na Triglav ter je te poslovilne ture opisal v PV 1951 in 1952. Savinjskim Alpam je kot poslednji članek posvetil »Grintavcem v slovo« (PV 1953).

Razen planinskih potopisov je spisal tudi nekaj zgodovinskih člankov, ki se tičejo alpskih raziskovalcev Rosthorna, Kefersteina, Mih. Tuška, M. V. Lipolda in Henr. Freyerja (PV 1928, 1934, 1936, 1939 in 1951). Baltazarju Hacquetu, ki ga visoko ceni kot prvega odkrivatelja, je posvetil spominski podlistek »Hacquetov samogovor vrh Triglava« (SN 1920, št. 26 in 27) in tri članke v zborniku »Življenje in svet« (1931, knj. 9, št. 2—4). Sestavno monografijo o tem samobitnem možu, ki se odraža kot edinstveni raziskovalec, kot znanstveni pionir našega alpinizma, pa skuša podati v tejle knjigi.

J. W.

NASLOVNO STRAN NARISAL
VLASTO KOPAČ

IZDALA IN ZALOŽILA
PLANINSKA ZVEZA SLOVENIJE
V 1500 IZVODIH

ZA PLANINSKO ZALOŽBO
FEDOR KOŠIR

TISKARNA LJUDSKE PRAVICE V LJUBLJANI

PLEZALNI VODIČ PO STENAH SLOVENSKIH ALP

Kilar Mitja, Kočevar Rado, Levstek Igor (izide v maju 1954)

Zgodovina slovenske alpinistike in turistovskega kluba Skala

Zgodovina slovenskega planinstva v okviru evropskega
(kritičen prikaz)

VODIČ OD KOČE DO KOČE

Pomen in opis transverzalne poti preko slovenskih gora

ZEMLJEVID, OPIS PLANINSKIH POSTOJANK IN PLANINSKIH DRUŠTEV V SLOVENIJI

SLOVENIJA

Planinski in turistični vodič

FLORA IN FAVNA V NAŠIH GORAH

SLOVENSKA PLANINSKA PESEM

(literarno zgodovinski kritičen prikaz)

SLOVENSKI PLANINSKI IN TURISTIČNI LEKSIKON

PLANINSKI KOLEDAR

Izdajanje tega tradicionalnega koledarja bo treba obnoviti; dosedaj so izšli za l. 1910, 1911, 1912, 1913, 1914; 1921, 1922, 1923, 1924, 1929 in 1930

PLANINSKI ALBUMI (fotografije z besedilom)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000078252

